

Cumhuriyet İlahiyat Dergisi - Cumhuriyet Theology Journal

ISSN: 2528-9861 e-ISSN: 2528-987X

Aralık / December 2018, 22 (2): 1248—1271

Âyetlerde Gayb Bilgisinin Şihâblar ile Muhafazası Meselesi

The Issue of Preserving the Knowledge of Unseen with Shihâbs in the Qur'anic Verses

Hekim Tay

Dr. Öğr. Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü

Assistant Professor, Bitlis Eren Univ, Fac of Islamic Sciences, Department of Basic Islamic Sciences

Bitlis, Turkey

hekimtay@hotmail.com

orcid.org/0000-0002-2948-2037

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 15 Temmuz / July 2018

Kabul Tarihi / Accepted: 03 Aralık / December 2018

Yayın Tarihi / Published: 15 Aralık / December 2018

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Cilt / Volume: 22 **Sayı / Issue:** 2 **Sayfa / Pages:** 1248—1271

Atıf / Cite as: Tay, Hekim. “Âyetlerde Gayb Bilgisinin Şihâblar ile Muhafazası Meselesi [The Issue of Preserving the Knowledge of Unseen with Shihâbs in the Qur'anic Verses]”. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi-Cumhuriyet Theology Journal* 22/2 (December 2018): 1248—1271. <https://doi.org/10.18505/cuid.443965>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Theology, Sivas, 58140 Turkey. All rights reserved.

www.dergipark.gov.tr/cuid

The Issue of Preserving the Knowledge of Unseen with Shihābs
in the Qur'ānic Verses Abstract

Abstract: In the Qur'ān, a mysterious event is mentioned in four different parts. According to the most mufassar (exegetes), the essence of this event in the Qur'ānic verses is the knowledge of revelation, which include divine orders about how the earth is transferred to the lower level, starting from the angels in the upper level. Ultimately, this information is delivered to the missionary angel who will execute the order. During this transfer, the devils secretly try to capture this information. The purpose of Satan is inform the priests to inform them in advance. However, *shihābs* step in and prevent the devils to reach these information. Thus, the security of the information, which include divine orders, are provided and prevented the passage of unauthorized hand. This event in the Qur'ān requires a systematic analysis of the cultural structure of pre-Islamic Arab society, the perception of the incident of the interlocutory mass in the process of conquest, and the various comprehension efforts in parallel with the cultural changes that have taken place. The problem of preserving the knowledge of unseen with *shihābs* will be studied in various aspects by considering the subject and taking into consideration the different approaches in the historical process.

Summary: The Qur'ānic verses are classified in two kinds such as *mutashabih* (ambiguous) and *muhkam* (unambiguous) according to the meaning of the text. The verses that convey the meaning immediately without recourse to any further analyses, are called “*muhkam*”, and the verses that appear to be ambiguous meaning in terms of signifying more than one possible meanings, are called “*mutashabih*”. One of the *mutashabih* which mentioned in the verses is prevention of the attempts of the demons which trying to steal unseen knowledge with *shihābs*. The attempts of the demons to listen to the unseen realm were included in different surahs. This subject fall into the verses of 40/al-Jinn 72/8-10, 54/al-Hijr 15/16-18, 56/al-Saffat 37/6-10 ve 77/al-Mulk 67/5 depends on their occasion of the revelation of the Qur'ān order. In these verses, the concepts of *shihāb*, *mārid*, *rajim*, *duhūr*, *malaa'l-a'lā*, *harsen shedīden*, *man khataf al-khatf* ve *burūc* come to the forefront and the various linguistic analyzes are made about them.

Shihābs, which thrown to prevent the demons from listening to the sky did contention as a part of prophet Muhammad in *risaleti* and various ideas were put forward in this direction. In addition to those who acknowledged this event as a miracle of apostleship, and who acknowledged that they emerged together with apostleship, opinions were also put forward based on before apostleship by attributing various evidence. All these opinions are explained in detail.

In the first period, the preservation of the sky with *shihābs* was understood as a physical fact and various inferences were made in this direction. It is possible to see this situation clearly in the *riwayat*s which are based on prophet Muhammad. According to this, *shihāb* is nothing else from preserving preserving the sky by moving fireballs. In some comments, the star shift is explained as the *shihāb*.

As in other matters, the tradition of the *ishari tafsir* has been approached this event with a different perspective. These moving parts of fire, seen in the outer realm in the conservation of divine knowledge, are expressed in terms of concepts that will represent the struggle of the human commentators against the devil in the inner world of human. According to them, the *shihābs*

1250 | Hekim Tay. Âyetlerde Gayb Bilgisinin Şihâblar ile Muhafazası Meselesi

are the fire of spiritual knowledge that burns the devils. In this way, human fend off kind of bad thoughts that surround himself in his spiritual world.

The shihâbs was regarded as the miracle oh prophethood, because it was being used as a guard mechanism to prevent the divine order coming to the Prophet Muhammad from falling into the hands of devil forces. According to this, it was claimed that the shihâbs first appeared together with the apostleship. However, it was documented by some scholars were based apostleship because of the various examples of poetry belonging to the jahiliyya period. Whether it is the timing of the event or the views that base it before or after the apostleship, the point in which they all converge is that the movement of sky in the occasion of the revelation of the Qur'ân period has increased more markedly than the other periot. At the same time, the inability of bringing reports of devils who were the source of the knowledge of priests was accepted as a reason for the disappearance of the job soothsayer which was common in Arab society. Throwing of shihâbs and as a result of this disappearance of priesthood were accepted as the miracle of the prophet Muhammad.

In the tafsir tradition, shihâbs were accepted as the stars thrown into the demons. However, it was observed that there was a different approach to this incident in the modern period. The prominent idea is that this incident which described in the verses is a matter of concern to unseen realm. Therefore, it was emphasized that things which they said about the subject could not go beyond the predictions. The idea of being accepted without any additions to the expressions of the verses came to the forefront.

One of the ideas raised recently is the level of perception of unseen realm According to this, the verses do not mention any obstruction in the outer orgy. As a claim that, to speak of fireballs and moving stars is opposite to the universe order. This information subject to the verses is nothing but the thought of perception of revelation in Arab society. Therefore, the verses by using their concepts, reported that their knowledge was inaccurate and that there was no intervention for revelation.

Keywords: Tafsir, Shihâbs, Revelation, Angles, Devils, Jinn

Âyetlerde Gayb Bilgisinin Şihâblar ile Muhafazası Meselesi

Öz: Kur'ân'da, dört farklı yerde esrareniz bir olaydan bahsedilmektedir. Müfessirlerin çoğuna göre âyetlerde geçen olayın özü şudur: Yeryüzü ile ilgili ilahî emirlerin yer aldığı vahiy bilgisi üst kademede bulunan meleklerden başlamak üzere alt kademeye doğru aktarılır. Nihayetinde bu bilgi, emri yerine getirecek görevli meleğe ulaştırılır. Bu aktarım sırasında şeytanlar gizlice bu bilgileri kapmaya çalışır. Şeytanın amacı elde ettiği bilgileri kâhinlere ulaştırılarak, olabilecekleri önceden haber vermektir. Ne var ki "şihâblar" (ateş topları) devreye girerek, şeytanların bu bilgilere ulaşmasını engeller. Böylece ilahî emirlerin güvenliği sağlanarak, ehil olmayan ellere geçmesi engellenir. Kur'ân-ı Kerim'de yer alan söz konusu bu olay, İslam öncesi Arap toplumunun kültürel yapısı, nüzul sürecinde muhatap kitlenin olayı algılama durumu ve sonrasında meydana gelen kültürel değişimlere paralel olarak ortaya çıkan çeşitli anlama çabalarının sistematik bir şekilde analiz edilmesi gerekir. Âyetlerde ifade edilen gayb bilgisinin şihâblar ile muhafaza

edilmesi problemi, tarihi süreç içerisinde konunun anlaşılması ve farklı yaklaşımlar dikkate alınarak çeşitli yönleri ile araştırma konusu yapılacaktır.

Özet: Âyetler, anlamının açık ve kapalı olmasına göre muhkem veya müteşâbih olmak üzere ikiye ayrılır. Delaleti açık olup kendisiyle ne kast edildiği anlaşılan âyetler “muhkem”; anlaşılmasında güçlük bulunan âyetler ise “müteşâbih” olarak adlandırılmıştır. Kur'ân'da bahsi geçen müteşâbih konulardan biri de gayb bilgisini çalma girişimlerinin şihâblar ile engellenmesidir. Bu konu sırasına göre 40/el-Cin 72/8-10, 54/el-Hicr 15/16-18, 56/es-Sâffât 37/6-10 ve 77/el-Mülk 67/5 âyetlerinde yer almaktadır. Bu âyetlerde *şihâb*, *mârid*, *recîm*, *duhûr*, *melei'l-a'lâ*, *hâresen şedîden*, *men hatife'l-hatfe* ve *burûc* kavramları öne çıkmakta, bunlar ile ilgili dilbilimsel analizler yapılmıştır.

Tefsir ve hadis eserlerinde bu konu ile ilgili olarak rivayetler derlenmiş olup, gök bilgisini çalmaya çalışan şeytanların şihâblar ile kovalanması rivayetlerde aktarıldığı şekliyle şöyledir: Allah bir şeyi emrettiğinde, tüm melekler bu emre derin bir saygı ve tazimle karşılık verir. Alt kademe bulunan melekler Allah'ı tesbih etme nedenlerini üstlerindeki meleklerle sorarlar. Sorgulama Allah'tan gelen emri bilen hameletü'l-arş meleklerine kadar devam eder. Hameletü'l arş melekleri Allah'tan gelen emri gene aynı silsile ile en altta bulunan meleklerle bildirir ve böylece dünya semasına ulaşır. Burası meleklerin “annân” (عنان) olarak isimlendirilen özel mekâmdır. Melekler kanatlarını çırparak vahyi alırlar ve bu esnada zincirin düz bir kayaya çarpmasına benzer bir ses çıkarır. Orada bulunan şeytanlar, meleklerin kendi aralarında konuştukları ilahi emri gizlice dinlemeye çalışırlar. Çünkü gökte şeytanların melekleri dileyebildikleri kendilerine has yerleri vardır. Şeytanların azgın olanlarının göğü dinleme işini birbirilerinin üstüne çıkarmak suretiyle yaptıklarına dair bazı rivayetler de vardır. Sözü kapalı şeytan bilgiyi bir altındakine, o da diğerine aktarır. Bu bilgilere pek çok yalan ilave ederek insanlardan dostları olan kâhinlere iletirler. Kâhinlere iletilen bu bilgilerin bir kısmı meleklerden dinlenildiği için doğru çıkardı. Kendilerine aktarılan bazı bilgilerin doğru çıkması, kâhinlerin gözünde şeytanları daha da büyütürdü. Böylece kâhinler, şeytanların kendilerine verdiği yalan haberlere de inanırlardı.

Rivayetlere göre şeytanlara atılan şihâblar bazen bilgiyi elde etmeden önce, bazen de bilgiyi elde ettikten sonra onlara isabet eder, neticesinde tutuşup yanarlardı. Geceleyin sahabileri ile göğü izleyen Hz. Peygamber “bunun gibi yıldız kaydığına ne dersiniz” diye sorduğunda, sahabe “birinin doğumu veya ölümü; bir kralın tahta çıkması veya ölmesi” şeklinde yorumları demeleri üzerine hakikatin böyle olmadığını, gördükleri şeylerin şeytana atılan şihâblar olduğu bilgisini vermiştir.

Şeytanlara atılan şihâblar Hz. Peygamber'in nübüvveti çerçevesinde farklı tartışmalara konu olmuş ve bununla ilgili olarak farklı fikirler ileri sürülmüştür. Bir kısmı şihâb olayını nübüvvet mucizesi saymış ve bu yönde çeşitli çıkarımlar yapmıştır. Diğer bir kısmı ise şihâbların risâlet öncesinde de var olduğunu hatırlatarak bu düşüncelerini teyit etmek için çeşitli delilleri öne sürmüşlerdir. İlk dönem âlimlerinin birleştiği husus âyetlerin nüzül sürecinde şihâb olayının diğer dönemlere göre daha sık yaşandığıdır. Kâhinlerin bilgi kaynağı olan şeytanların gökten haber getirememesi, o dönemde Araplarda yaygın olan kâhinlik mesleğinin zamanla ortadan kalkmasının bir gerekçesi olarak ifade edilmiştir. Kâhinliğin ortadan kalkması, Hz. Peygamber'in mucizesi olarak kabul edilmiştir. Bu düşünceler etraflı bir şekilde analiz edilmiştir.

Erken dönemde göğün şihâblar ile muhafaza edilmesi fizikî bir eylem olarak anlaşılmış ve bu yönde çeşitli sonuçlara ulaşılmıştır. Hem Hz. Peygamber hem de sahabeyle dayandırılan

rivayetlere atfen yapılan analizlerde bu durum açık bir şekilde görülebilir. Buna göre şihâblar göğün hareketli ateş topları ile muhafaza edilmesidir. Bu bilgilerden yola çıkarak ulaşılan sonuçlardan birisi de şihâbların yıldız kayması ile olan bağlantısıdır. Müfessirlerin kahir ekseri şihâbları yıldız kayması veya ona benzer bir cisim olarak nitelemişlerdir.

İşârî tefsir geleneği bu konuya farklı bir bakış açısı ile yaklaşmıştır. Şihâblar, işârî yorumcular tarafından insanın iç dünyasında şeytana karşı mücadelesini simgeleyen kavramlar ile ifade edilmiştir. Onlara göre şihâblar, insanın manevi dünyasında kendisini sarmalayan her türlü kötü düşüncüyü savuşturan, şeytanın vesveselerini yakan manevi bilgi ateşidir. Örneğin Kuşeyrî kalplerin meâriflerden oluşan yıldızların (şihâb) olduğunu, iblis ve askerleri kalbe saldırmak istediğinde bu yıldızlarla engellendiğini savunmuştur.

Şihâblar ile ilgili olarak tefsir eserlerinde pek çok bilgiye rastlamak mümkündür. Bu bilgilerin dikkatli bir şekilde analiz edilmesi elzemdir. Nihayetinde gayb âlemin ilgilendiren bu konu hakkında verilen bilgilerin rivayetlere dayanması kadar doğal bir şey yoktur. Ancak bu bilgilerin sahit rivayetlere dayanması ve titiz bir analizden geçirilmesi gerekir.

Son dönemde ilmi alanlarda kaydedilen ilerlemenin bu olayı bilimsel yöntemlerle izah edilmesi beklenebilir. Mevdudî'nin ifade ettiği evrende keşfedilen kozmik ışınların şihâb olabileceği yönündeki tahmini dışında bu konu ile ilgili herhangi bilimsel bir analize ulaşamadık.

Şeytanlara atılan yıldızlar olarak kabul edilen şihâpların modern dönemde yeni yaklaşımlarla ele alındığı söylenebilir. Bu olay gayb âlemini ilgilendiren bir husus olarak ele alınmıştır. Mesela Seyyid Kutub, bu olaya, âyetlerde ifade edildiği şekliyle, herhangi bir ilave yapmadan inanılması gerektiğini savunur. Son dönemde ifade edilen başak bir görüş ise âyetlerde zikredilen şihâb olayının cahiliye Arap toplumunun sosyal ve kültürel yapısı ile olan bağlantısıdır. Buna göre Kur'ân'da yer alan bu bilgiler muhatap toplumun inanç dünyasında yer alan bilgilerdir. Bunun dışında olaya herhangi gizemli bir anlam yüklenilmemesi gerektiği savunulmuştur. Bu çalışmada âlimlerin konu ile ilgili görüşlerine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Şihâb, Vahiy, Melek, Şeytan, Cin

GİRİŞ

Kur'ân-ı Kerîm kendisini, “şifa ve rahmet”¹ kaynağı, “karanlıktan aydınlığa”² çıkaran, “yol gösterici bir rehber”³ olarak tanıtmış, bunun bir sonucu olarak insanı ilgilendiren pek çok konu âyetlere yansımıştır. Muhatapları da âyetlerin bahsettiği bu konuları anlama çabası içerisine girmiştir. Genel olarak âyetler, anlamının açık ve kapalı olmasına göre muhkem veya müteşâbih⁴ olmak üzere ikili bir tasnife tabi tutulmuştur. Buna göre delâletin açık olması sebebiyle kendisiyle ne kast edildiği anlaşılan âyetler “muhkem”; delaleti kapalı olan ve mana yönüyle birden fazla ihtimal taşıdığı için anlaşılmasında güçlük bulunan âyetler ise “müteşâbih” olarak isimlendirilir. Âyetlerde geçen müteşâbih konulardan biri de şeytanların gayb bilgisini çalma girişimlerinin şihâblar ile engellenmesidir.

¹ el-İsra 17/82; Fussilet 41/44.

² el-Bakara 2/257; el-Mâide 5/16; el-En'am 6/122; İbrahim 14/1; el-Hadîd 57/9 .

³ el-Mü'min 40/54.

⁴ Âl-i İmrân 3/7.

Şeytanların gayb âlemini dinleme girişimlerine farklı sûrelerde yer verilmiştir. Bu konu nüzûl sırasına göre 40/el-Cin 72/8-10, 54/el-Hicr 15/16-18, 56/es-Sâffât 37/6-10 ve 77/el-Mülk 67/5'inci âyetlerinde yer almaktadır. Ayrıca 47/eş-Şuarâ 26/210-212 âyetlerinde vahyin şeytanlardan muhafaza edildiği bilgisi verilmekle birlikte, burada ifade edilenler siyâk-sibâk ilişkisi bakımından diğer âyetlerden farklı olduğu için araştırmaya dâhil edilmemiştir.

el-Cin sûresinde cinlerin çeşitli özelliklerinden bahsedilmektedir. O özelliklerden birisi olan göğü dinlemeleri ile ilgili olarak el-Cin 72/8-10'inci âyetlerinde şu ifadelere yer verilmiştir: "Kuşkusuz biz göğ'e ulaşmak istedik, fakat onu çetin bekçilerle ve yakıcı ışıklar (*şuhub*) ile dolu bulduk. Hâlbuki biz, (daha önce) göğün bazı yerlerinde gayb haberlerini dinlemek için otururduk. Fakat şimdi her kim dinlemeye kalkacak olursa, kendini gözetleyen yakıcı bir ışık (*şihâb*) bulur. Hakikaten biz bilmiyoruz, yeryüzündekilere kötülük mü istendi, yoksa Rableri onlara bir hayır mı diledi?" Buna göre, cinlerin daha önce göğ'e çıkıp burayı dinleyebildikleri halde şimdi bu girişimlerinin şihâblar ile engellendiği, cinlerin aktarımıyla bildirilmiştir.

el-Hicr sûresinin girişinde tarihin her döneminde inkârcıların ilahî vahye karşı tavrı takındıkları ve bilerek vahyi inkâr ettikleri vurgulandıktan sonra, Kur'ân-ı Kerim'in her türlü tehlikeye karşı muhafaza edildiği ifade edilmiştir. Hemen sonrasında el-Hicr 15/16-18'inci âyetlerinde ise "Andolsun, biz gökte burçlar yaptık ve onu, bakanlar için süsledik. Onu kovulmuş her şeytandan koruduk. Ancak kulak hırsızlığı eden olursa, onu da parlak bir ateş (*şihâb*) takip etmektedir" ifadeleri ile göğün şeytanlardan muhafaza edildiği bildirilmiştir.

es-Sâffât sûresinin ilk âyetlerinde tevhid inancına göndermelerde bulunduktan sonra es-Sâffât 37/6-10'uncu âyetlerinde "Biz göğü zinetlerle, yıldızlarla donattık. Onu itaatten çıkan her şeytandan koruduk. Onlar yüce topluluğu (ileri gelen melekler topluluğunu) dinleyemezler. Kovulmaları için her taraftan taşa tutulurlar. Onlar için sürekli bir azap vardır. Ancak onlardan söz kapan olur. Onu da delip geçen bir alev (*şihâb*) izler (ve yok eder)" ifadeleri ile göğün şeytanlara karşı muhafaza edildiği beyan edilmiştir. Sonraki âyetlerde inkârcıların inatla ilahi vahye karşı çıkmaları şiddetli bir şekilde eleştirilmiş ve ileride karşılaştıkları kötü durum tasvir edilmiştir.

el-Mülk sûresinde şeytanların göğü dinleme girişimlerinin engellenmesi meselesine değinilmeden önce göğün eşsiz güzellikte yaratıldığı, dikkatli bakışlara rağmen en ufak bir dengesizliğin bulunamayacağı; bakışlarının yorgun, aciz ve bitkin olarak sonlanacağı ifade edilmiştir. Hemen sonrasında el-Mülk 67/5'inci âyetinde "Andolsun biz, en yakın göğü kandillerle donattık. Onları şeytanlara atılan taşlar yaptık ve (ahirette de) onlara alevli ateş azabını hazırladık" ifadeleri ile eşsiz güzellikteki göğün yerden (şeytanlardan) gelebilecek tehlikelere karşı muhafaza edildiği ifade edilmiştir.

Çalışma konusu olan yukarıdaki âyetler literal araştırma yöntemi ile analiz edilecektir. Öncelikle konu ile ilgili âyetlerde kavramsal çerçevenin tespit edilmesi gerekir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

“Şihâb” (شهاب) kelimesi شهب kökünden türemiş olup âyetlerde beş farklı yerde geçmektedir.⁵ el-Cin sûresi 72/8’inci âyetinde çoğul (شُهُبٌ), diğer yerlerde tekil formunda kullanılmıştır. en-Neml 27/7’inci âyetindeki kullanımı hariç, diğer âyetlerde geçen kelimeler doğrudan çalışma konumuz ile ilgilidir. Kelimenin anlam çerçevesinin belirlenmesi için farklı kullanım alanlarına bakılması gerekir. Buna göre, “الشُّهْبُ وَ الشُّهْبَةُ” siyah rengin beyaz renkten daha yoğun olması; “شُهَابٌ” çok soğuk rüzgâr; “يَوْمَ أَشْهَبُ” içinde kar, don ve soğukluğun estiği rüzgâr (bu durumda rüzgâr beyaz estiği için); “سَنَةٌ شُهَابٌ” çok kar yağması; “أَشْهَابُ الزَّرْعِ” bitkinin sararıp beyazlaşması; “الشُّهَابُ” içine su katılmış süt; “شُهَابٌ حَرْبٍ” savaşta cesaretiyle ön plana çıkıp yıldız gibi parlama; “جَيْشٌ أَشْهَبُ” çok sağlam ordu; “الشُّهَابُ” görüldükten sonra kaybolan yıldız ve “شُهَابٌ” gece şeytanlara atılan yıldızlar olarak ifade edilmiştir.⁶ Râğıb el-İsfahânî (ö. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği) şihâb kelimesini “yanan ateşten çıkan parlaklık”, “الشُّهْبَةُ” ise içinde siyahlık olan beyaz renk (boz rengi) olarak ifade etmiştir.⁷

Müfessirler şihâb kelimesini “yıldız veya parlak yıldız”⁸ ve “ateş parçası, ateşten yükselen alev veya ateşin parlaklığı”⁹ olmak üzere iki şekilde tarif etmişlerdir. Bu alev yanan kömür kozuna benzetilmiştir.¹⁰ Çok parlak ve göz alıcı olmasından dolayı da kevkeb/yıldız olarak isimlendirilmiştir.¹¹ Şihâb, görüldükten hemen sonra hızlıca eksilmesi ve nihayet yok olmasıyla diğer yıldızlardan ayrılır.¹² Bazı aktarımlara göre el-Mülk 67/5’inci âyetinde geçen “mesâbih” kelimesinden kinaye yapılarak bu kelime ile yıldız değil, parıltı kast edilmiştir. Yükselen ateş şeklindeki bu parıltı göğü dinleyen şeytanlara atılan nesnenin ismi olmuştur. Bu parıltı, benzerlikten dolayı mecaz aktarımı ile şihâb olarak isimlendirilmiştir.¹³

en-Neml 27/7’inci âyetinde geçen “bi şihâbin kabes” (بشهاب قبس) ifadesi, Hz. Musa’nın uzaktan gördüğü ve şihâb kelimesi ile nitelendirilen ateş veya parıltı olup yukarıda ifade edilen anlamlar ile paralel biçimde kullanıldığı görünmektedir.¹⁴

⁵ el-Hicr 15/18, en-Neml 27/7, es-Sâffât 37/10, ec-Cin 72/8 ve 9. âyetler. Bk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu’cemu’l-muhfehres li elfazı’l-Kur’âni’l-Kerîm* (Kahire: Dâru’l-Hadis, 1364), 388.

⁶ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab* (Beyrut: Dâru Sadr, 1414), 1: 508.

⁷ Ebu’l-Kâsım el-Hüseynî b. Muhammed el-İsfahânî, *el-Müfredât fi garibu’l-Kur’ân*, thk. Safvan Adnan ed-Dâvudî (Beyrut: Dâru’l-Kalem, 1412), 1: 465.

⁸ Ebû Muhammed Abdillâh b. Müslim ed-Dîneverî, *Garibu’l-Kur’ân*, thk. Said el-Lihâm, 1: 202, 418; Ebû İshâk İbrahim b. es-Sırrî ez-Zeccâc, *Me’ani’l-Kur’ân ve irâbuhu*, thk. Abdulcelil Abduh Şelbî, (Beyrut: Alemlü’l-Kutub, 1998), 5: 234; Ebu’l-Hasen Ali b. Muhammed el-Mâverîdî, *en-Nüketu ve’l-uyûn*, thk. Seyyid b. Abdilmaksur b. Abdirrahman (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, ts.), 6: 112.

⁹ Ebu’l-Muzaffer Mensur b. Muhammed es-Sem’ân, *Tefsîru’l-Kur’ân* (Riyad: Dâru’l-Vatan, 1998), 6: 66; Semîn el-Halebî, *ed-Durru’l-mensûr fi ‘ulumî’l-kitâbi’l-meknûn*, thk. Ahmed Mahmud el-Harat (Şam: Dâru’l-Kalem, ts.), 7: 151; Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *Fethu’l-kadîr* (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1414), 3: 151; Muhammed Seyyid Tantâvî, *et-Tefsîru’l-vesît lil Kur’âni’l-Kerîm* (Kahire: Dâru’l-Nahde, 1997), 8: 28; Muhammed b. Yusuf el-Sâlih Şâmî, *Sübülü’l-hüdâ ve’r-reşâd fi sîretu hayri’l-‘ibâd* (Beyrut: Dâru’l-Kutbi’l-İlmiyye, 1993), 2: 202.

¹⁰ Muhammed Mütevellî eş-Şa’râvî, *Tefsîru’ş-Şa’râvî* (b.y.: Mutabi’ Ahbaru’l-Yevm, ts.), 12: 7668.

¹¹ Semîn el-Halebî, *ed-Durru’l-mensûr fi ‘ulumî’l-kitâbi’l-meknûn*, 7: 151; Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, 3: 151.

¹² Tantâvî, *et-Tefsîru’l-vesît lil Kur’âni’l-Kerîm*, 8: 28.

¹³ Şâmî, *Sübülü’l-hüdâ ve’r-reşâd fi sîretu hayri’l-‘ibâd*, 2:202.

¹⁴ Ebû Ubeyde Ma’mur b. el-Müsennâ, *Mecâzu’l-Kur’ân*, thk.. M. Fuat Sezgin (Kahire: Mektebetü’l-Hânîcî, 1381), 2:292; İbn Kuteybe, *Garibu’l-Kur’ân*, 1:276; Zeccâc, *Me’ani’l-Kur’ân ve irâbuhu*, 4: 108.

Şihâb kelimesi âyetlerde farklı söz öbekleriyle birlikte kullanılmıştır. el-Cin 72/9'uncu âyetinde “شهابا رسدا” tabirinde geçen “rased” kelimesi “melekler”¹⁵ veya oradan kovulması için “şeytanların hedef alınması”,¹⁶ “dinlenilmesinden muhafaza edilmesi, şeytanların dinlemesini engelleyen fırlatma olayı”,¹⁷ “kendisiyle yıldızların gözetlendiği nesne”¹⁸ şeklinde izah edilmiştir. es-Sâffât 37/10'nuncu âyetinde “شهاب ثاقب” ifadesinde geçen “sâkib” kelimesi “yakan parlak yıldız”,¹⁹ “parlak ateş”,²⁰ “ateşten bir parça, kor”²¹ şeklinde tarif edilmiştir. el-Hicr 15/18'inci âyetinde “شهاب مبین” ifadesinde geçen “mubîn” ise “belirgin bir ateş”²² şeklinde kelimenin sözlük anlamına uygun olarak açıklanmıştır. Bu ifade için “yerde olanların gördüğü”,²³ “çıplak gözle bakıldığında görülen”,²⁴ “bakan için açık ve anlaşılır olan yıldız”²⁵ tanımlaması yapılmıştır.

Şihâbların hedefinde şeytanların olduğu yukarıda zikredilen üç farklı âyette ifade edildi. “Şeytan” genel anlamda cinlerin asi, azgın ve kibirlilerine verilen özel addır.²⁶ Söz konusu âyetlerde şeytan “mârid” (مارد) ve “recîm” (رجيم) kelimeleri ile vasıflandırılmıştır. Bu kelimelerin âyetlerdeki anlamları ayrı bir çalışma konusu olmakla birlikte, mârid kelimesi Ebu'l-Hasen Alî b. Muhammed el-Mâverdi'ye (ö. 452/1058) göre bir şeyin imkânsız olması, kibirli-küstah ve hayırdan arındırılmış olmak üzere üç farklı anlamda kullanılmıştır.²⁷ Recm kelimesi ise fiziki bir eylem sonucu olarak “bir şeyin taşlanması”, sözle yapılan bir eylem olarak “hakaret etme, kötü söz söyleme” ve mecaz anlamı kast edilerek bilgisi olmadan bir mesele hakkında söz söyleme olarak, “recmen bil gayb” ifadesinde anlamını bulduğu gibi, “zan” manasında kullanılır.²⁸ Bu kelimenin âyetlerdeki yaygın anlamı “lanetlenmiş”²⁹ olmakla birlikte, burada şeytanların şihâblar ile gökten

¹⁵ Mâverdi, *en-Nüketu ve'l-uyûn*, 6: 112.

¹⁶ İbn Kuteybe, *Garîbu'l-Kur'ân*, 1:418

¹⁷ Zeccâc, *Me'ani'l-Kur'ân ve i'râbuhu*, 5: 234.

¹⁸ Muhammed b. Üzeyir es-Sicistânî, *Gâribu'l-Kur'ân* (Şam: Dâru'l-Kuteybe, 1995), 1: 293.

¹⁹ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir Taberî, *Câmi'ul beyân fi te'vili'l-Kur'ân*, thk.. Ahmed Muhammed Şakir (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2000), 21: 18; Ebû İshak Ahmed es-Sa'lebî, *el-Keşfu ve'l-Beyân 'an Tefsiri'l-Kur'ân*, thk. Ebû Muhammed b. 'Âşûr (Beyrut :Dâru İhyâu't-Turâsi'l-Arabî, 2002), 8: 140.

²⁰ Mâverdi, *en-Nüketu ve'l-uyûn*, 5: 39.

²¹ Taberî, *Câmi'ul beyân fi te'vili'l-Kur'ân*, 19: 427.

²² Sa'lebî, *el-Keşfu ve'l-beyân 'an tefsiri'l-Kur'ân*, 5: 333; Sicistânî, *Gâribu'l-Kur'ân*, 1:293.

²³ Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr*, thk. Abdurrezâk Mehdi (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1422), 2: 527.

²⁴ Nâsiruddin Abdullah b. Ömer el-Beydâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, thk. Muhammed Abdurrahman Maraşlı (Beyrut: Dâru İhyâu't-Turâsi'l-Arabî, 1418), 3: 208.

²⁵ Tantâvî, *et-Tefsîru'l-vesît lil Kur'âni'l-Kerîm*, 8: 28.

²⁶ Ebu'l-Muzaffer Mensur b. Muhammed es-Sem'ânî, *Tefsîru'l-Kur'ân* (Riyad: Dâru'l-Vatan, 1998), 4: 392, 6: 66; Şa'râvî, *Tefsîru's-Şa'râvî*, 12: 7667; Tantâvî, *et-Tefsîru'l-vesît lil Kur'âni'l-Kerîm*, 8: 28. Geniş bilgi için bk. Hayati Aydın, “Dini Kaynaklar ve Kültür Bağlamında Cinleri Anlamak”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21/3 (Aralık 2017): 1623-1670.

²⁷ Mâverdi, *en-Nüketu ve'l-uyûn*, 5: 38.

²⁸ Fahrüddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb* (Beyrut: Dâru İhyâu't-Turâsi'l-Arabî, 1420), 9: 129.

²⁹ Zeccâc, *Me'ani'l-Kur'ân ve i'râbuhu*, 4: 108; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 9: 129.

kovalanması anlamında kullanılmıştır.³⁰ Bu kullanım şekli kelimenin kök anlamıyla örtüşmektedir.

es-Sâffât 37/9'uncu âyetinde geçen “duhûr” (دُحْرًا) kelimesi el-Hicr 15/16'ncı âyetinde geçen “recîm” ile aynı anlamda kullanıldığı görülmektedir. Buna göre bu kelime “şihâb ile kovulma”,³¹ “savunma ve uzaklaştırma (kendisini ondan koruma veya onu kendisinden uzaklaştırma)”³² anlamlarında kullanılmıştır.

es-Sâffât 37/8'inci âyetinde geçem “melei'l-a'lâ” (الملائع الأعلى) şeytanların hedefindeki gizli dinleme mekânı veya kişileri olarak anlaşılmıştır. Bu tabir daha çok fiziki konum itibarı ile izah edilmiş, dünya seması ve yukarısının sakinleri yeryüzü sakinlerine göre daha yüksekte olduğu için bu şekilde isimlendirildiği ifade edilmiştir.³³ Buna göre dünya seması ve yukarısının sakinleri el-meleu'l-a'lâ olup meleklerden oluşurken, yeryüzü sakinleri ise cin ve şeytanlardan oluşan meleu'l-esfel (ملائع الأسفل)'dir.³⁴

el-Cin 72/8'inci âyetinde geçen “hâresen şedîden” (حرسا شديدا) ifadesindeki “hâres” şihâb ile ateş edip göğü şeytanlardan muhafaza eden melekler olarak açıklanmıştır.³⁵ Bununla birlikte bu kelime ile kast edilen “hâres/bekçi”lerin aynı âyette geçen “şuhub”lar olduğu görüşü de savunulmuştur.³⁶

es-Sâffât 37/10'nuncu âyetinde geçen “men hatife'l-hatfe” (مَنْ خَطَفَ الْخَطْفَةَ) ifadesi göğü dinleme hadisesinin cereyan etme şekline işaret ediyor. Ebû İshak Sa'lebî'ye (ö.427/1035) göre bu ifadeden anlaşıldığına göre şeytanlar göğü gizli bir şekilde dinlemeye çalışmıştır.³⁷ Burada kelimeler o kadar hızlı bir şekilde alınıyor ki adeta çalınıyor.³⁸ el-Hicr 15/18'inci âyetinde “men isteraka's- sem' ” (مَنْ اسْتَرْقِ السَّمْعَ) ifadesi dikkate alındığında bilgilerin gizlice hızlı bir şekilde alındığı şeklindeki düşüncüyü teyit ettiği anlaşılmaktadır.

el- Hicr 15/16'ncı âyetinde geçen kavramlardan biri olan “burûc” (بروج) çoğul kipiyle kullanılmıştır. Tekili “berice” (برج)dir.³⁹ Kelimenin asıl anlamı köşk/saray veya kaledir.⁴⁰ Bu kullanımından dolayı olacak ki kelimenin âyette kast edilen anlamı için “içinde bekçilerin

³⁰ Zeccâc, *Me'ani'l-Kur'ân ve i'râbuhu*, 4: 108; Muhammed b. Mustafa b. Muhammed Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî* (Mısır: Mektebetu Mustafa el-Bâbî, 1946), 14: 14.

³¹ İbn Kuteybe, *Garîbu'l-Kur'ân*, 1:317; Taberî, *Câmi'ul beyân fi te'vili'l-Kur'ân*, 21: 17; Sa'lebî, *el-Keşfu ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Kur'ân*, 8: 140; Mâverdî, *en-Nüketu ve'l-uyûn*, 5: 39.

³² Taberî, *Câmi'ul beyân fi te'vili'l-Kur'ân*, 21: 16.

³³ Abdurrahmân b. Muhammed es-Se'âlebî, *el-Cevâhirü'l-hisân fi tefsîri'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru İhyau Turâsi'l-Arabî, 1418), 5: 23.

³⁴ Mâverdî, *en-Nüketu ve'l-uyûn*, 5: 38-39; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 26: 321; Bursavî, *Râhu'l-beyân*, 7: 448.

³⁵ Ebü'l Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf'an hakâiki gavâmidit-tenzil* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-Arabiyye, 1407), 4: 625.

³⁶ İbn Atiyye el-Endelusî, *el-Muhareru'l-vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*, thk. Abdusselam Abdüşşâfi Muhammed (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1422), 10: 296.

³⁷ Sa'lebî, *el-Keşfu ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Kur'ân*, 8: 140.

³⁸ Mâverdî, *en-Nüketu ve'l-uyûn*, 5: 39; İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr*, 3: 536; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 26: 321; Tantâvî, *et-Tefsîru'l-vesît lil Kur'âni'l-Kerîm*, 12: 71.

³⁹ Endelusî, *el-Muhareru'l-vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*, 3: 354.

⁴⁰ İbn Kuteybe, *Garîbu'l-Kur'ân*, 1: 202; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 3: 151.

bulunduğu gökteki saraylar” ifadesi kullanılmıştır.⁴¹ “بِرَجِ الشَّيْءِ” ifadesiyle ‘bir şeyin görünmesi veya yükselmesi’ kast edilir.⁴² “تَبَرَّجَ الْمَرْأَةُ” ifadesi “kadının görünmesi”⁴³ anlamında kullanılır. Genel olarak tefsirlerde burûc kelimesi “güneş, ay ve hareket halindeki yıldızların menzilleri/yörüngeleri, on iki burç”⁴⁴ şeklinde izah edilmiştir. Yıldızlar bu yörüngede belirlediği için bu şekilde isimlendirilmiştir. Buna mukabil Abdülkerim el-Kuşeyrî (ö. 465/1072) *burûc* kelimesini “parlak yıldız”⁴⁵ olarak ifade etmeyi tercih etmiştir.

el-Hicr 15/18’inci âyetinde geçen “illâ men’istarake sem’a” (إلا من استرق السمع) ifadesi ile ilgili gramer bakımından farklı çıkarımlar yapılmıştır. Bazı bilginler bu ifadede istisnanın olmadığını ileri sürerken, bazıları da istisnanın varlığını kabul etmekle birlikte, türü (muttasıl istisna - munkatî isitsna)* konusunda ihtilafa düşmüştür.

Âyette istisnanın olmadığını savunan Fahreddîn er-Râzî (ö. 606/1210), şeytanların kendilerine yasaklanan yere ulaşma imkânları olmadığı için âyette geçen (لا) ifadesinin istisnaya hamledilemeyeceği, kast edilen mananın “لكن من استرق السمع” şeklinde olması gerektiğini savunmuştur.⁴⁶

Âyette istisnanın olduğunu kabul eden âlimlerin çoğunluğuna göre burada “munkatî istisna” vardır. İstisnanın geçtiği cümleyi kendisinden önceki cümleden ayıran bu düşünceye göre âyetin “من كل شيطان مارد غير سامع” şeklinde izah edilmesi caiz değildir.⁴⁷

Bazı dilciler (لا) istisna edatı yerine istidrak anlamını taşıyan لكن edatı kullanıldığında istisnanın munkatî istisna anlamına hamledilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.⁴⁸ Buna görüşe göre âyette istisna olmadığı şeklindeki düşünce ile munkatî istisna olduğunu düşüncesi aynı noktaya işaret etmektedir.

Diğer taraftan Muhammed Ebû Zehre’ye (ö. 1974) göre âyette geçen ifadede, önceki cümle ile sonraki cümle arasında açık bir bağlantı (ف فأتبعه) harfinde) olduğu için muttasıl istisna

⁴¹ Ebu’l-Fazl Celâluddîn es-Suyûtî, *ed-Durru’l-Mensûr* (Beyrut: Dâru’l-Fikr, ts.), 5: 69.

⁴² Endelusi, *el-Muhareru’l-vecîz fi tefsiri’l-kitâbi’l-azîz*, 3: 354.

⁴³ Suyûtî, *ed-Durru’l-mensûr*, 5: 69.

⁴⁴ Ebû Ubeyde, *Mecâzu’l-Kur’ân*, 1: 348; Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’ân ve i’râbuhu*, 3: 175; Ebû Mansûr Maturîdî, *Tefsiri’l-Mâturîdî (Te’vilâtu Ehli’s-Sünnet)*, thk. Mecdî Baslum (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 2005), 6: 427; Sa’lebî, *el-Keşfu ve’l-beyân ‘an tefsiri’l-Kur’ân*, 5: 333; Mâverdî, *en-Nüketu ve’l-uyûn*, 3: 152; Endelusi, *el-Muhareru’l-vecîz fi tefsiri’l-kitâbi’l-azîz*, 3: 354, Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, 3: 151.

⁴⁵ Abdülkerim el-Kuşeyrî, *Letâifu’l-işârât*, thk. İbrahim el-Besyûnî (b.y.: Helebyeti’l-Misriyyeti’l-Amme lil Kitâb, ts.), 2: 265.

* Müstesna ile müstesna minhten aynı cinstense “muttasıl istisna” olur. Müstesna, müstesna minhten ayrı cinsten ise “munkatî müstesna” olur ki müstesna, müstesna minhten çıkarılmamış olur. Bu durumda ise müstesna ve müstesna minhten cümlelerinden geçen hükümler farklı olur. Geniş bilgi için bkz: Ebû Bişr Amr b. Osman Sibeveyhî, *el-Kitâb* (Kahire: Mektebetu’l-Hâneçî, 1988), 1:309-315; Ebû Bekr Muhammed en-Nahvî, *el-Usûl fi nahiv*, thk. Abdülhüseyn Fetlî (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, ts.), 1:290-309; Ebû Abdullah Cemaleddin İbn Mâlik et-Tâî, *Elfiye İbn Mâlik* (b.y.: Dâru Teavun, ts.), 31.

⁴⁶ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 19: 130.

⁴⁷ Beydâvî, *Envâru’t-tenzîl ve esrâru’t-te’vîl*, 3: 208; Semîn el-Halebî, *ed-Durru’l-mensûr fi ‘ulumî’l-kitâbi’l-meknûn*, 9: 293; Tantâvî, *et-Tefsîru’l-vesît lil Kur’âni’l-Kerîm*, 8: 29.

⁴⁸ Ebu’l-Bekâ Abdullah el-Bağdâdî, *el-Lübbâb fi ‘ileli’l-binai ve’l-irâb* (Şam: Dâru’l-Fikr, 1995), 1: 427.

vardır. Bu durumda manası “Allah göğü, şeytanların saldırılarına karşı muhafaza etmiştir. Şeytanların oraya ulaşıp âdeta çalar gibi gizli bir şekilde bilgi elde etmeleri uzak bir ihtimaldir”⁴⁹ şeklinde olmalıdır. Âyette geçen ifadede muttasıl istisna olduğu düşüncesini savunanların iddia ettikleri başka bir husus, muhafaza edilen bilginin vahiy bilgisi olduğu, vahiy dışındaki bazı bilgilerin şeytanlar tarafından dinlenebildiğidir.⁵⁰ Nitekim İbn Atiyye el-Endelûsi (ö. 541/1147) muhafaza edilmeyen bazı bilgilerden bahsetmektedir. Bu durumda âyetin anlamı “Göğü şeytanlardan muhafaza ettik ancak kulak hırsızlığı yaparak gizlice dinleme yapanlar hariç”⁵¹ şeklinde anlaşılmıştır.

Buna göre âyette istisna olmadığı ve Munkatı’ istisna olduğu düşüncesini savunanlar, göğün hiçbir şekilde dinlenemediğini, buna cüret etmeye çalışan şeytanların şihâblar ile engellendiğini; munfasıl istisna olduğunu iddia eden düşünürler ise sadece vahiy bilgisinin dinlenemediğini, diğer bilgilerin dinlenebildiğini savunmuşlardır.

2. RİVÂYETLERDE ŞİHÂB MESELESİ

Şeytanların göğü dinlerken şihâblar ile engellenmesinin keyfiyeti ile ilgili olarak eserlerde çeşitli rivayetler aktarılmıştır. Bu rivayetlerin kaynağı, konunun mahiyeti itibarı ile gayb bilgisini ihtiva etmesi nedeniyle doğrudan veya dolaylı olarak hadislerdir. Tefsir ve hadis eserlerinde bu konu ile ilgili olarak rivayetler derlenmiş olup, gök bilgisini çalmaya çalışan şeytanların şihâblar ile kovalanması özetle rivayetlere şöyle yansımıştır:

Allah bir şeyin yapılmasını emrettiğinde, konum olarak en üstte başlamak üzere tüm melekler bu emre huşu ve tazim ile karşılık verir. Haşyet durumu geçtikten sonra en alt kademede bulunan melek neden tesbih ettiklerini kendi üstündeki meleğe sorar. Nihayetinde sorgulama üstte bulunan hameletü’l arş meleklerine kadar devam eder ki, Allah’tan gelen emrin mahiyetini bilen de bu meleklerdir. Hameletü’l arş melekleri Allah’ın kendilerine tevdi ettiği emri gene aynı silsile ile en altta bulunan meleklerle bildirir ve bu şekilde bilgi dünya semasına ulaşmış olur.⁵² Burası meleklerin indiği ve “annân” (عنان) olarak isimlendirilen özel bir buluttur.⁵³ Emredilen bu bilgiler ölüm, kuraklık, bolluk vb. Allah’ın yeryüzü ile ilgili tasarruflarıdır. Melekler ilahî vahiy (bilgiyi) kanatlarını çırparak alırlar ki, bu aktarım sırasında zincirin düz bir kayaya çarpmasına benzeyen bir ses ortaya çıkar.⁵⁴ Melekler kendilerine aktarılan ilahî emri saygı ile kendi

⁴⁹ Muhammed Ebû Zehre, *Zehretu’t-Tefâsîr*, Dâru’l-Fikri’l-Arabî, 8: 4077.

⁵⁰ Tantâvî, *et-Tefsîru l-vesît lil Kur’âni’l-Kerîm*, 8: 29.

⁵¹ Endelûsî, *el-Muhareru’l-vecîz fi tefsîri’l-kitâbi’l-‘azîz*, 3: 355.

⁵² Taberî, *Câmi’ul beyân fi te’vili’l-Kur’ân*, 21: 13-14; Ebu’l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim es-Semerkandî, *Bahru’l-ulûm* (b.y.: ts.), 2: 137. Hadis eserleri için bk. Müslim b. el-Haccâc, *Sahîhu Müslim*, “Kitâbu’s-Selâm”, 2229 (Riyad: Dâr Tayyibe, 2006); Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân, *el-İhsân fi takrîb sahîh ibn Hibbân* (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1988), 6129, 13: 499.

⁵³ Taberî, *Câmi’ul beyân fi te’vili’l-Kur’ân*, 21: 15. Hadis eserleri için bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Buhârî, *Sahîh Buhârî*, “Kitâbu’l-Bidu’l-halk”, 3210 (Şam: Dâr İbn Kesîr, 2002).

⁵⁴ Taberî, *Câmi’ul beyân fi te’vili’l-Kur’ân*, 21: 14-15; Sem’ânî, *Tefsîru’l-Kur’ân*, 6: 67. Hadis eserleri için bk. Buhârî, *Sahîhu’l-Buhârî*, “Kitâbu’t-Tefsîr”, 4701; 4800; Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *Süneni’t-Tirmizî* (Beyrut: Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, 1998), 3223 Muhammed b. Yezîd b. Mâce el-Kazvîni, *Süneni ibn Mâce* (b.y.: Dâru ihtau’l-Kutubi’l-Arabiyye, ts.), 194; İbn Hibbân, *el-İhsân fi takrîb Sahîh ibn Hibbân*, 36.

aralarında konuşurken orada bulunan şeytanlar (cinler) bunu gizlice dinlerler⁵⁵. Zira şeytanların gökte ilahi vahyi dinleyebildikleri özel mekânları bulunur.⁵⁶ Bazı aktarımlarda ise şeytanların azgın olanları göğü dinleme işini birbirilerinin üstüne çıkararak yaptıkları bilgisi yer alır. Sözü kapalı bir altındakine, o da diğerine aktarır.⁵⁷ Elde ettikleri bilgilere pek çok yalan ilave ederek insanlardan dostları olan kâhinlere ulaştırırlar. Kâhinlere iletilen bu bilgilerin bir kısmı meleklerden elde edildiği için doğru çıkardı. Bazı olayların kedinlerine aktarıldığı şekliyle vuku bulması, şeytanları kâhinlerin gözünde daha da büyütürdü.⁵⁸ Öyle ki bu şaşkınlıkları kâhinlerin kendi aralarındaki konuşmalara yansırı.⁵⁹ Artık kâhinler şeytanların kendilerine aktardığı yalan haberlere de inanırlardı.⁶⁰

Şeytanlar bilgiyi kapmaya çalıştıkları sırada kendilerine şihâblar atılmak suretiyle bu işten vazgeçirilirdi.⁶¹ Atılan bu şihâblar, bazen bilgiyi elde etmeden önce, bazen de bilgiyi elde ettikten sonra onlara isabet eder,⁶² neticede tutuşup yanarlardı.⁶³ Nitekim geceleyin ashâbı ile göğü izleyen Hz. Peygamber “bunun gibi yıldız kaydığında ne dersiniz” diye sorduğunda, ashâbı “birinin doğması veya ölmesi; bir kralın tahta geçmesi veya ölmesi” şeklinde yorumlarız demeleri üzerine hakikatin böyle olmadığını, gördükleri şeylerin şeytana atılan şihâblar olduğunu haber vermiştir.⁶⁴

Bazı aktarımlarda Hz. Peygamber’in risaletinden önce yıldızların kaymadığı, şeytanların şihâblar ile engellenmediği bilgisi yer almaktadır. Ne var ki risaletten sonra şeytanların göğü dinlemeleri kendilerine fırlatılan yıldız şeklindeki ateş topları olan şihâblar ile engellendi. Oysa bundan önce böyle bir engelle karşılaşmıyorlardı.⁶⁵ Nitekim şihâbların atılmasını ilk defa fark eden Taif halkı şiddetli bir korkuya kapıldı, dünyanın sonu geldiğini düşündükleri için ellerinde bulunan hayvanlarını salıverdiler. Bu durum, içlerinden birinin büyük yıldızların konumlarını

⁵⁵ Taberî, *Câmi'ul beyân fi te'vili'l-Kur'ân*, 21: 13-14; Semerkandî, *Bahru'l-'ulûm*, 2: 137; Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, “Kitâbu't-Tefsîr”, 4701; 4800; Tirmizî, *Sahîhu't-Tirmizî*, 3223; Kazvînî, *Süneni ibn Mâce*, 194; İbn Hibbân, *el-İhsân fi takrîb Sahîh ibn Hibbân*, 36.

⁵⁶ Taberî, *Câmi'ul beyân fi te'vili'l-Kur'ân*, 21: 12; Sem'ânî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 6: 67; Hadis eserleri için bk. Tirmizî, *Süneni't-Tirmizî*, 3323; Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *Müsned el-İmâm Ahmed b. Hanbel* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 160, 6: 352.

⁵⁷ Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, “Kitâbu't-Tefsîr”, 4701; 4800; Tirmizî, *Süneni't-Tirmizî*, 3223; İbn Mâce, *Süneni ibn Mâce*, 194; Taberî, *Câmi'ul beyân fi te'vili'l-Kur'ân*, 17: 78.

⁵⁸ Taberî, *Câmi'ul beyân fi te'vili'l-Kur'ân*, 21: 12-15; Semerkandî, *Bahru'l-'ulûm*, 2: 137. Hadis eserleri için bk. Müslim, *Sahîhu Müslim*, “Kitâbu's-Selâm”, 2229; Tirmizî, *Süneni't-Tirmizî*, 3323; İbn Hanbel, *Müsned el-İmâm Ahmed b. Hanbel*, 2271; İbn Hibbân, *el-İhsân fi takrîb sahîh ibn Hibbân*, 6129.

⁵⁹ Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, “Kitâbu't-Tefsîr”, 4701; 4800; Tirmizî, *Sahîhu't-Tirmizî*, 3223; İbn Mâce, *Süneni ibn Mâce*, 194.

⁶⁰ Taberî, *Câmi'ul beyân*, 17: 78.

⁶¹ Taberî, *Câmi'ul beyân*, 21: 13-14; Semerkandî, *Bahru'l-'ulûm*, 2: 137; Sem'ânî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 6: 67.

⁶² Taberî, *Câmi'ul beyân fi te'vili'l-Kur'ân*, 21: 14-15; Sem'ânî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 6: 67; Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, “Kitâbu't-Tefsîr”, 4701, s. 1165; 4800; Tirmizî, *Sahîhu't-Tirmizî*, 3223; İbn Mâce, *Süneni ibn Mâce*, 194.

⁶³ Taberî, *Câmi'ul beyân fi te'vili'l-Kur'ân*, 17: 78.

⁶⁴ Taberî, *Câmi'ul beyân fi te'vili'l-Kur'ân*, 21: 13; Semerkandî, *Bahru'l-'ulûm*, 2: 137.

⁶⁵ Taberî, *Câmi'ul beyân fi te'vili'l-Kur'ân*, 21: 12; Tirmizî, *Süneni't-Tirmizî*, 3323; Ahmed b. Hanbel, *Müsned el-İmâm Ahmed b. Hanbel*, 2271.

muhafaza ettiğini, dolayısıyla gökte müşahede ettikleri bu olayın düşündükleri gibi dünyanın sonunu getirecek kadar tehlikeli olmadığını haber vermesine kadar devam etti. Diğer taraftan, şeytanlar daha önce karşılaşmadıkları bu engellemeyi reisleri konumunda olan İblis'e ilettiklerinde, bunun mutlaka bir sebebinin olduğunu söyleyerek, yeryüzünün her tarafından kendisine toprak parçası getirmesini emreder. Tehame (içerisinde Mekke'nin de yer aldığı bölge) toprağı getirildiğinde ise ne olduysa burada oldu diye onları uyarır.⁶⁶ Başka rivayetlere göre bu iş için görevlendirilen kimseler Hz. Peygamber'i Ukâz mıntikasında sabah namazı kılarken görürler. Bunu İblis'e haber verdiklerinde meydana gelen olayın bu olduğunu onlara bildirir.⁶⁷ Özü itibarı ile âyetler ile ilgili aktarılan rivayetler böyledir.

3. TARIHİ SÜREÇTE ŞİHÂBLARIN ALGILANMASI VE NÜBÜVVET İLE İLİŞKİSİ

Şeytanlara şihâb atılması meselesi ile ilgili olarak tartışma konularından birisi de göğü dinleme olayının tarihi sürecidir. Şeytanları göğü dinlemekten men etmek için atılan şihâblar Hz. Peygamber'in risaleti çerçevesinde tartışma konusu yapılmış ve bu doğrultuda çeşitli fikirler ileri sürülmüştür. Bu olayı bir nübüvvet mucizesi sayıp, risâlet ile birlikte ortaya çıktığını kabul edenlerin yanında, çeşitli deliller ileri sürerek başlangıcını risâlet öncesine dayandıran görüşler de ileri sürülmüştür.

Nübüvvetten önce şihâblar ile göğün muhafaza edildiğini savunan bilginler bunu çeşitli şekillerde kanıtlamaya çalışmışlardır. Bu iddialarında en önemli delilleri şihâb olayının cahiliye Arap şiirlerinde yer almış olmasıdır. Şeytanların göğü dinlemekten men edilmesinin risâlet öncesine dayandığını savunan Ebu'l-Kasım ez-Zemahşerî (ö. 538/1144), iddiasını desteklemek için tefsirinde cahiliye Arap şiirine ait örnekler sıralamıştır.⁶⁸ Bu örneklerden yola çıkarak olayın ortaya çıkış tarihini risâlet öncesine dayandıran Zemahşerî, aynı zamanda, nübüvvet döneminde şihâbların daha sık görüldüğünü de kaydetmiştir. O, şeytanların kulak hırsızlığının nübüvvet öncesine dayandığını savunmasının yanında, nübüvvet ile birlikte göğü gizlice dinleme girişimlerini engellemek için atılan şihâbların yerde bulunanların dikkatini çekecek şekilde arttığını da ifade etmiştir.

⁶⁶ Taberî, *Câmi'ul beyân fi te'vili'l-Kur'ân*, 21: 14-15; Sem'ânî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 6: 67.

⁶⁷ Taberî, *Câmi'ul beyân fi te'vili'l-Kur'ân*, 21: 12; 23: 657; Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, "Kitâbu'l-Cum'a", 773; "Kitâbu Fedâlu'l-Kur'ân", 4921; Müslim, *Sahîh Müslim*, "Kitâbu's-Salat", 449; Tirmizî, *Süneni't-Tirmizî*, 3323; Ahmed b. Hanbel; *Müsned el-İmâm Ahmed b. Hanbel*, 2271.

⁶⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf'an Hakâiki gavâmidit-tenzil*, 4: 625-626. Zemahşerî'nin zikrettiği cahiliye Arap şiiri örneklerinden Bir b. Ebî Hâzim şöyle demiştir.

والعير يرهقها الغبار وجحشها ... ينقض خلفهما انقضا الكوكب

Evs b. Hâcer şöyle demiştir:

وانقض كالدري يتبعه ... نفع يثور تخاله طنبا

Avf b. el-Hara' şöyle demiştir.

يرد علينا العير من دون إلفه ... أو الثور كالدري يتبعه الدم

Ayrıca bk. Mâverdi, *en-Nüketu ve'l-uyûn*, 6: 112; Sem'ânî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 6: 66.

Cevad Ali (ö. 1987) de cahiliye Araplarının yıldız kaymasını müşahede ettiklerini gösteren çeşitli kanıtların var olduğu bilgisini paylaşmıştır.⁶⁹ Bununla birlikte asi cinlerin risaletten önce göğe çıkıp burayı gizlice dinleyebildikleri diğer bazı müfessirler tarafından da ifade edilmiştir.⁷⁰

Bu olayın nübüvvet öncesine dayandığını savunanların öne sürdükleri delillerden birisi de eskiden beri filozofların yıldız kaymasının hikmeti ile ilgili konuşmuş olmalarıdır.⁷¹ Meydana gelen olayın sadece cahiliye Arapları tarafından değil, diğer toplumlar tarafından da müşahede edildiği ve kayıt altına alındığı ifade edilmiştir.

Diğer taraftan şihâbları bir nübüvvet mucizesi olarak telakki edenlerin başında gelen Ebü'l-İshâk ez-Zeccâc (ö. 311/923), bu olayın cahiliye Arapları tarafından bilinmediğini ileri sürmüştür.⁷² Bu kanaat erken dönem düşünürlerinden Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ (ö. 207/822)⁷³ ve Ebû Mansûr el-Maturîdî (ö. 333/944)⁷⁴ tarafından da paylaşılmıştır. Tarihçi Makdisî (ö. 355/966)⁷⁵ de aynı görüştedir. Bunu söylerken temel dayanakları cahiliye Arap şiirinde buna işaret eden herhangi bir emarenin olmadığını iddia etmeleridir. Onlara göre şeytanlar daha önce göğü dinlediklerinde şihâblar ile engellenmiyorlardı. Risâlet ile birlikte Hz. Peygamber'in nübüvvetinin bir delili olarak şeytanların göğü dinlemeleri engellenmiştir.

Ebü'l Berekât en-Nesefî (ö. 710/1310), göğün şihâblar ile korunmasının risâletten sonra olduğu konusunu cumhur düşüncesi olarak öne sürmüştür.⁷⁶ Ancak bize ulaşan rivayetlere baktığımızda bu konuda cumhur ittifakında bahsetmek mümkün görünmemektedir. Bununla birlikte Sem'ânî, şihâbların peygamber mucizesi olduğu konusunda oldukça ısrarlı görünmektedir. Ne var ki olayın cahiliye şiirlerine yansıdığından haberdar olan Sem'ânî bu ikilemi çözmeye çalışmıştır. O, yıldız kaymasının (şihâb) cahiliye şiirlerine konu olduğu halde nübüvvet mucizesi olarak değerlendirilmesini iki dayanakla çözüme kavuşturmaya çalışmıştır. Ona göre ya şihâb olayının yansıdığı cahiliye şiirlerinin nübüvvet döneminde yazılmıştır ya da şeytanlara atılan şihâblar risalet ile birlikte şiddetlenmiştir.⁷⁷

Bu olayın bir nübüvvet mucizesi olduğunu ifade etmek için öne sürülen delillerden biri de kâhinlik mesleğidir. Risâletten sonra kâhinlik mesleğinin bitmesi şeytanların gökten haber koparamamasına bağlanmıştır.⁷⁸ Göğü dinleyen azgın cinlerin şihâb atılması suretiyle engellenmesinin sonuçlarından birisi de kâhinlik mesleğinin ortadan kalkması olarak ifade edilmiştir.

⁶⁹ Cevad Ali, *el-Mufasssal fi târihi'l-Arab kable'l-İslâm* (b.y.: Dâru's-Sâkî, ts.), 13: 335.

⁷⁰ Mâverdi, *en-Nüketu ve'l-uyûn*, 6: 112; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30: 669; Şa'râvî, *Tefsîru'ş-Şa'râvî*, 12: 7667.

⁷¹ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30: 669.

⁷² Zeccâc, *Me'ani'l-Kur'ân ve 'irâbuhu*, 3: 176; 5: 99.

⁷³ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, *Me'ani'l Kur'ân*, thk., Ahmed Yusûf el-Necati vd. (Mısır: Dâru'l-Misriyye li't-Te'lif ve't-Tercüme, ts.), 3: 193.

⁷⁴ Maturîdî, *Tefsîri'l-Mâturîdî (Te'vilâtu Ehli's-Sünnet)*, 8: 547.

⁷⁵ Muttahar b. Tâhir el-Makdisî, *el-Bed' ve't-târîh* (b.y.: Mektebetu Sikâfetu'd-Diniyye, ts.), 4: 144.

⁷⁶ Ebu'l-Berekât Abdurrahman en-Nesîfî, *Medâriku't-tenzil ve hakâiku't-te'vil* (Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1998), 3: 555.

⁷⁷ Sem'ânî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 6: 67.

⁷⁸ Suyûtî, *ed-Durru'l-mensûr*, 8: 302-303; Muhammed Mahmud el-Hicâzî, *Tefsîru'l-vâdih* (Beyrut: Dâru'l-Celîli'l-Cedîd, 1413), 2: 277; 3: 200.

Zikredilen olayın sadece risâlet dönemi ile bağlantısının kurulması beraberinde bazı problemleri ortaya çıkartmıştır. Bunlardan birisi de şihâb olayı risalet ile başlatılırsa risâlet döneminin sona ermesiyle birlikte şihâbların son bulması gerekirdi. Oysa ifade edildiği gibi bu olay risaletten sonra da devam etmiştir. Bu duruma dikkatleri çeken Salih eş-Şâmî'nin (ö. 942/1536) aktardığına göre Ebû Abdullah el-Huleymî, şihâblar bir nübüvvet mucizesi olarak telaki ediliyorsa Hz. Peygamber'in vefatından sonra devam etmemesi gerektiği yönündeki itiraza "Nübüvvet boyunca şihâbların devam etmesiyle kâhinlik yok oldu. Eğer vefattan sonra şihâblar devam etmeseydi cinler dinlemeye geri döner, dolayısıyla kâhinlik de devam ederdi. Eğer kâhillik devam etseydi Müslümanların zihninde risâlet ile birlikte kâhinlik ortadan kalktı düşüncesinde şüphe uyanabilirdi. Bundan dolayı göğün şihâblar ile muhafaza edilmesi nübüvvet sonrası dönemde de devam etti"⁷⁹ şeklinde cevap vermiştir. İbn Hacer el-Askalanî (ö. 852/1449) ise bu problemi yukarıda ifade edilen hadiste geçen şihâbların birinin ölümü veya birilerinin doğumu için değil, gök haberlerini gizlice dinlemek isteyen şeytanların engellenmesi için olduğunu hatırlatmak suretiyle cevap vermiştir.⁸⁰ Dolayısıyla bu olayın risâletten sonra da devam ettiği noktasında düşünürler arasında bir ihtilaf olmadığı anlaşılmaktadır. Fakat olayın devam gerekçeleri farklı şekillerde açıklanmıştır.

Yukarıda ifade edilen iki görüşü birleştiren müfessirlere göre şihâb olayı risaletten önce var olmakla birlikte risaletten sonra göreceli olarak şiddetlenmiştir. Onlara göre risaletten önce dinlemelerini tamamen engellemek için şeytanlara şihâblar atılmazdı. Buna göre şihâblar bazen atılır, bazen de atılmaz; bir taraftan atılırsa, diğer taraftan atılmazdı. Risaletten sonra ise şeytanlara her taraftan şihâblar atıldı. Öyle ki hiçbir yerden göğe çıkıp bilgi alamaz oldular. Çıkanlar ise şihâblar ile engellendiler.⁸¹ Bu düşüncelerini, Abdullah İbn Abbâs'ın (ö. 68/687-88), İbn Şihâb ez-Zühri'ye (ö. 124/742) "cahiliye döneminde bu şihâblar atılır mıydı?" şeklindeki sorusuna Zühri'nin verdiği "Atılırdı, ancak risaletten sonra bu ateş daha çok şiddetlendi"⁸² şeklindeki cevabına dayandırırılar. Nitekim Endelusî "Cahiliye döneminde de yakılma vardı. Ancak risaletten sonraki gibi kesin ve şiddetli değildi. Nübüvvetten sonra yakılma işi daha ciddi yapıldı ve bu konuda hiç müsamaha gösterilmedi"⁸³ şeklinde düşüncesini ifade etmiştir. Râzî bu düşüncesini "En doğru görüş risaletten öncede şihâbların atıldığıdır. Ancak risaletten sonra şihâbların atılım vakalarının çoğaldığı söylenebilir. Zaten âyet ifadesinde "فوجدناها ملنت" ifadesi şihâb olaylarının öncekine nazaran çoğaldığına işaret vardır. Bu ifade ile şeytanlar gökte nereye gidiyorlarsa oranın şihâblar ile dolu olduğunu beyan etmişlerdir. Bu beklenmedik gelişme karşısında cinlerin arayışlar içerisine girdikleri ve bunun sebebini araştırmaya koyuldukları anlaşılıyor"⁸⁴ şeklinde ifade etmiştir.

Olayın zamanlamasına yönelik bu düşünceler ile birlikte Ebû Zekeriyâ Yahya b. Şerîf en-Nevevî (ö. 676/1277) farklı bir yaklaşım tarzı ile dikkatleri başka bir yöne çekiyor. Ona göre

⁷⁹ Şâmî, *Sübülül-hüdâ ve'r-reşâd fi sîretu hayri'l-'ibâd*, 2: 203.

⁸⁰ Ahmed b. Hacer el-Askalanî, *Fethu'l-bârî şerhu Sahîh Buhârî*, (Beyrut: Dâru'l-Marife, 1329), 8: 673.

⁸¹ Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 4: 445; Muhammed Mahmud el-Hicâzî, *Tefsîru'l-Vâdih*, 3: 200.

⁸² Taberî, *Câmi'ul beyân fi te'vili'l-Kur'ân*, 21: 14; Semerkandî, *Bahru'l-'ulûm*, 2: 137; 3: 105; Sem'ânî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 6: 67.

⁸³ Endelusî, *el-Muhareru'l-vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*, 3: 354, 5: 381.

⁸⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30: 670.

şihâblar risâletten önce de biliniyordu. Ancak bu şihâblar ile şeytanların yakılarak göğü dinlemekten men edildikleri risâletten sonra öğrenilmiştir.⁸⁵ Zamanlama ile ilgili doğru bilgi ne olursa olsun Nevevî'nin bu çıkarımı doğru görünmektedir. Tahminlerimize göre de cahiliye Araçlarının meydana gelen bu olayı, gayb bilgisinin muhafazası için olduğu hususunda herhangi bir bilgi sahibi olmaları pek olası görünmemektedir. Olayların tüm gizemi şihâblarda gizli olduğu anlaşılmaktadır. Peki, nedir bu şihâblar?

4. ŞİHÂBLARIN MAHİYETİ VE TARİHİ SÜREÇTE ALGILANMASI

Şihâblar ile ilgili olarak zihinleri kurcalayan temel sorun mahiyetleridir. Yukarıda kavramlar başlığı altında konu hakkında çeşitli bilgiler ifade edildi. Bunun dışında olayın mahiyeti ile ilgili olarak çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bu konuda görüş bildiren müfessirlerin çoğunluğuna göre meydana gelen olay fiziksel bir atmosfer olayıdır. Aynı zamanda, olayın meydana gelişi ile ilgili olarak çok farklı bilgilere yer verilmiş, ortaya çıkan tezatlar bir şekilde aşılmaya çalışılmıştır. Konu ile ilgili farklı bir görüş ortaya atan işârî yorumcular, genel olarak müfessirlerin ifade ettikleri bu fiziki olayı kabul etmekle birlikte, şihâbları insanın iç dünyasına etki eden güçlere karşı manevi bir savunma mekanizması şeklinde, çeşitli tasavvufî kavramlar çerçevesinde izah etmeye çalışmışlardır. Modern dönemde ise olay farklı boyutları ile analiz edilmeye çalışılmıştır. Bilimsel verilere dayalı analizlerin isabetli olmayacağı ifade edilerek, olayı bir gayb bilgisi olarak ele alan yönelimler öne çıkmıştır. Aynı zamanda muhatap toplum olan cahiliye Araçlarının dünya tasavvurları ve algılama düzeyleri dikkate alınarak çeşitli çıkarımlar yapılmıştır. Tüm bunlar sırası ile analiz edilecektir.

İlk dönem İslam bilginlerine göre şihâblar fiziki olarak algılanabilen nesnelere. Gerek "şihâben mübîn" kavramı hakkında ifade edilenler, gerekse de rivayetlere atfen yapılan yorumlara göre şeytanlara atılan şihâblar yıldız kaymasından başka bir şey değildir. Buradan varılan diğer bir sonuç ise söz konusu olay gökte gerçekleştiği için yıldızlar ile olan münasebetidir. Genel olarak şihâbların yıldızlardan oluştuğu kabul edilmiştir. Ancak şihâblar hareketli olduğu için diğer yıldızlardan farklı mütalaa edilmiştir. Bazı görüşlere göre bu yıldızlar atıldıktan sonra tekrar yerine geri dönerken, bazılarının göre ise şihâblar kuvvetli ışık olup, parlaklığının şiddetiyle yakardı ve bir daha yerine iade olmazdı.⁸⁶ Nitekim Zemâşerî şunları kaydetmiştir: "Kulak hırsızlığı sırasında şeytanlara atılan şihab yıldızların ateşinden kopan parçalarıdır. Yıldızın kendisi değildir. Çünkü yıldızlar kendi yörüngelerinde sabit durmaktadırlar. Ancak ondan bir ateş parçası şeklinde atılıyor. Ateş sabit olup, ondan bir şey eksilmez."⁸⁷

Râzî, sorduğu soru ile şihâbların göğü süsleyen yıldızlar olup olmadığı konusunu tartışmaya açmış, bu soruya gökteki yıldızların sayısının azalmadığı noktasından hareket ederek menfi cevap vermiştir. Ona göre şihâbların yıldızlardan olduğu düşüncesi Mülk 67/1 ve 5'inci âyetinde geçen ifadelerin zahiriyle çelişmektedir. Bu çelişkiyi, şihâbların diğer yıldızlardan farklı olduğunu, yeryüzünde yaşayanlar için gökte parlayan her nesnenin mahiyet itibarı ile mesâbih

⁸⁵ Ebû Zekeriyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şerif en-Nevevî, *el-Minhâc şerhu Sahîh Müslim b. Haccâc* (Beyrut: Dâru İhyâu't-Turâsî'l-Arabî, 1392), 4: 168.

⁸⁶ Mâverdî, *en-Nüketu ve'l-uyûn*, 3: 153; 5: 39.

⁸⁷ Zemâşerî, *el-Keşşâf'an hakâiki gavâmidi't-tenzîl*, 6: 66.

(yıldız) olduğunu, bu parlayan nesnelere bazılarının zamanla form değiştirirken, bazılarının değiştirmediğini, şihâbların ise şeytanlara atılmak için hususi olarak yaratıldığını savunmuştur.⁸⁸ Râzî başka bir beyanında bu bağlantının iki farklı şekilde ifade edildiğini kaydetmiştir. Birinci görüşe göre şihâplar yıldızların kendisi değil, onlardan kopan parçalardır. Çünkü yıldızların sayısında zamanla meydana gelen herhangi bir noksanlık tespit edilmemiştir. İkinci görüşe göre “rücûmen li’ş-şeyâtîn” ifadesi şeytanların şihâplar ile engellenmesi değil, yıldızların insi şeytanların zan ve uyduruk gayb bilgisi kaynağı kılınması anlamındadır.⁸⁹

Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî eş-Şevkânî (ö. 1250/1834) şihâbları havadan çıkan kıvılcıkların yerdekilere yıldız gibi görünmesi⁹⁰ olarak ifade ederken, başka bir beyanında ise yıldızlardan kopan parçalar⁹¹ olarak ifade etmiştir. Ortaya çıkışı noktasında her ne kadar farklı görüşler ileri sürülse de tüm bu düşüncelerin içinde öne çıkan husus şihâb olayının atmosferde meydana gelen bir yıldız hareketi olarak algılanmasıdır.

Olayın meydana gelişi ile ilgili olarak çeşitli hususlar tartışma konusu yapılmıştır. Buna göre Cinler ile melekler mahiyetleri farklı varlıklardır. Şeytanların veya cinlerin melekler ile temas kurup kuramaması, en azından araştırma konumuzu ilgilendiren yönü ile meleklerin konuştuklarını dinleyebilme kabiliyetine sahip olup olmadıkları hususu tartışılmıştır. Maturîdî bu konuda fikir beyan eden düşünürlerdendir. O, cinlerin melekleri ne şekilde dinleyebildiklerini bilinmediğini ifade ederken, bilginin iki şekilde elde edilme ihtimali üzerinde durur. Birinci ihtimal bilgilerin bir kitapta yazılı olması ve ona ulaşım okumaları, diğer bir ihtimal ise meleklerin kendi aralarındaki konuşmalarını dinlemek suretiyle onlardan bilgiyi kapmalarındır.⁹² Diğer bir husus ise bilgilerin nereden elde edildiğidir. Aktarıldığına göre bilgilere gökte veya melekler gökten indiklerinde ulaşıyordu.⁹³ Her durumda çalınma eyleminin gökte gerçekleştiği iması vardır.

Diğer bir husus ise şihâbların şeytanlara ne şekilde zarar verdiğidir. İbn Abbâs’a dayandırılan bir rivayete göre atılan şihâblar şeytanları öldürmez, buna mukabil onları yakma, organlarını işlevsiz hale getirme veya yaralama şeklinde zarar verebiliyor.⁹⁴ Başka bir görüşe göre ise şeytanlara verdiği zarar şok etkisi yaparak sersemletmesi şeklindedir.⁹⁵ Atılan şihâbların şeytanların ölümüne dahi neden olduğu savunulmuştur.⁹⁶

Şeytanların bilgilere ulaşım ulaşmadığı ile ilgili olarak iki görüş ileri sürülmüştür. Birinci görüşe göre şeytanlar bilgileri elde etmeden önce şihâblar ile engellenir. Diğer görüşe göre işitme

⁸⁸ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 26: 318-319.

⁸⁹ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 30: 583.

⁹⁰ Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, 3: 151.

⁹¹ Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, 5: 366.

⁹² Maturîdî, *Tefsiri’l-Mâturîdî (Te’vilâtu Ehli’s-Sünnet)*, 8: 548.

⁹³ Mâverdî, *en-Nüketu ve’l-uyûn*, 3: 153.

⁹⁴ Taberî, *Câmi’ul beyân fi te’vili’l-Kur’ân*, 17: 78; Mâverdî, *en-Nüketu ve’l-uyûn*, 3: 102; İbnu’l-Cevzî, *Zâdu’l-mesîr fi’lmi’t-tefsîr*, 2: 527-528.

⁹⁵ Taberî, *Câmi’ul beyân fi te’vili’l-Kur’ân*, 21: 18.

⁹⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf’an hakâiki gavâmidi’t-tenzîl*, 4: 577; İbnu’l-Cevzî, *Zâdu’l-mesîr fi’lmi’t-tefsîr*, 2: 528.

eylemi gerçekleştikten sonra şihâblarla imha edilir. Böylece bilginin yeryüzüne ulaştırılması engellenmiş olur.⁹⁷

Gayb âlemi ile ilgili olan bu konunun neredeyse tüm ayrıntılarıyla tartışılması, olayın ayrıntısı ile ilgili sorulan her soruya bir şekilde cevap verilmesi dikkat çekicidir. Üstelik bu bilgilerin çoğu ilk kaynaklarda yer almazken, bu bilgilere nasıl ulaşıldığı soru işareti olarak kalmaktadır. Müfessir Râzî konu ile ilgili olarak zihinde oluşan çeşitli soru işaretlerini kendi yöntemi ile cevaplamaya çalışmıştır. Bu açıklamaları olay ile ilgili algı boyutunun tespit edilmesi noktasında zikretmekte fayda mülâhaza ediyoruz:

Râzî, şeytanların yakılacaklarını bildikleri halde göğe çıkmayı göze almalarını, yakılma olayının farklı yerlerde geçmesine bağlamıştır. Bu durumda, bazen şihâbla vurulmuş, bazen de vurulmadan sağlam döndükleri için çıktıkları yerden yakılmama ihtimalini düşünerek tekrar göğe çıkmayı göze aldıklarını savunmuştur.⁹⁸ Diğer taraftan konu ile ilgili olarak, şeytanların melekler ile karşılaştıklarında yakılacaklarını ve herhangi bir bilgi elde edemeyeceklerini bildikleri halde göğe çıkmakta ısrar etme nedenini, şihâb ile yakılma olayı nadir gerçekleştiği için şeytanlar arasında çok bilinmemesine bağlamıştır.⁹⁹ Şeytanların ateşten yaratıldıkları halde, hemcinsi olan şihâblar (bir nevi ateş) ile yakılabilmelerini, şeytanların daha zayıf bir ateşten yaratılmasıyla açıklamıştır.¹⁰⁰ Son olarak şeytanların, meleklerin yer feleği üstündeki mekânına ulaşabilmeleri imkânsız olduğu halde, buraya nasıl ulaştıklarını sorgulayan Râzî, “İnancımıza göre Allah’ın fiillerinde sebep aramamak gerekir. Allah istediğini yapar ve istediğine hükmeder. Allah’ın fiillerine karşı çıkmak kimsenin haddi değil”¹⁰¹ ifadesiyle konu hakkındaki bilgimizin sınırlı olduğunu ifade etmiştir. Tüm bu sorular ve sorulara verilen cevaplar, göğün şihâblar ile muhafaza edilmesi meselesinin, görünenin ötesinde karmaşık bir problem olduğunu göstermektedir.

Müfessirlerin çoğunluğu bu olayı fiziksel bir eylem olarak yıldız hareketi şeklinde tanımlarken, işârî terfsir geleneğinde ise farklı bir yaklaşımın hâkim olduğu anlaşılmaktadır. Çoğu yorumlarda şihâb olayı fizikî boyutu ile kabul edilmekle birlikte, aynı zamanda insanın manevi dünyasında karşılaştığı çeşitli tehditlerin bertaraf edilmesi mahiyetinde tasavvufî kavramlar çerçevesinde ifade edilmiştir.

İşârî yorum geleneğinin önde gelen temsilcilerinden Kuşeyrî, gökte kulak hırsızlığı ile bilgileri elde etmeye çalışan şeytanların şihâblar ile engellendiğini belirttikten sonra şu ifadelere yer verir: “Aynı şekilde kalpler için de meâriflerden (bilgiler) oluşan yıldızlar vardır. Bu meârifler İblis ve askerleri kalbe saldırmak istediğinde onları uzaklaştırmak içindir. Veliler bu yıldızlar ile şeytanları defeder. Veliler, aklın yıldızı, ilmin ayları ve vahdaniyetin güneşi ile şeytanları savurur.”¹⁰² Fiziki âlemde var olan her bir nesne manevi alanda başka bir mefhum ile sembolize edilmiştir. Mesala gökyüzü yıldızlar ile süslendiği gibi velilerin kalpleri de bir çeşit yıldız ile

⁹⁷ Mâverdî, *en-Nüketu ve'l-uyûn*, 3: 153.

⁹⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 26: 319.

⁹⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 26: 320.

¹⁰⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 26: 320.

¹⁰¹ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 26: 320-321.

¹⁰² Kuşeyrî, *Letâifu'l-İşârât*, 2: 265. Ayrıca bkz: 3: 228

1266 | Hekim Tay. Âyetlerde Gayb Bilgisinin Şihâblar ile Muhafazası Meselesi

süslendiği ifade edilmiştir. Bunlar iman, sıdk, tahkîk, burhân ve tevfiq olarak sıralanmıştır. Tevhid kalplerin güneşi, tefrîd ve tecrîd ruhların süsü olarak telakki edilmiştir.¹⁰³

Buna benzer açıklamalar Hâkim et-Tirmizî (ö. 279/892) tarafından da yapılmıştır. Ona göre gök şihâb yıldızları ile süslendiği gibi Müslümanın kalbi de marifet hazineleri ile süslenmiştir. Gök bekçileri göğün haberini çalınmaya karşı muhafaza ederler. Gök haberlerinin çalınmaması için şihâblar ile muhafaza edildiğini ifade eden Hâkim et-Tirmizî, aynı şekilde marifet hazinelerinin bekçileri olduğunu, kalp gözü ile bilinebilen bu bilgilerin düşmanlar tarafından çalınmasını muhafaza edildiğini savunmuştur.¹⁰⁴

Ebü'l-Senâ Şihâbuddîn el-Âlûsî'ye (ö. 1270/1854) göre aklın göğünde makamların burçları ve aklın mertebeleri yaratılmıştır. Bunlar heyulâ akıl, melekî akıl, fiilî akıl ve müstefâdî akıldır. Sayılan bu mertebeler düşünerek bakanlar için ilim ve marifet ile donatılıp şeytanların batıl ve himlerinden muhafaza edilmiştir. Âlûsî'ye göre akli bir hüküm ile kulak hırsızlığı yapılarak aklın ufkundan yaklaşırsa, burhan şihâbları onu takip edip kovar ve hükmünü ortadan kaldırır. Bunun nedenini ise Allah'ın kalbin semasında, içerisinde önemli araçlar olan burçlar yaratması, oraya muttali olan melek ve ruhaniler orayı şeytanlardan muhafaza etmesi olarak ifade ederek, şayet iblis veya şeytanlar ariflerin kalbine yaklaşırsa, marifet nuruyla yakılarak oradan uzaklaştırıldığı savunulmuştur.¹⁰⁵

Diğer taraftan Muhammed Mustafa el-Merâğî (ö. 1945), göğün kendi derinliklerine uzanan bir güzellikte yaratıldığını, akıllı olan kimselerin bu güzellikleri görebildiğini, cin ve insanlardan oluşan azgın şeytanların bu güzelliğin farkında olmadığını ifade etmiştir. Zira bunlar Allah'ın âyetlerinden habersiz oldukları için, semaya baktıklarında gözleri bakakaldığı halde, onun büyüklüğünü düşünmekten yüz çevirip, güzelliklerini görüp ibret almazlar.¹⁰⁶ Hakikatin farkında olanları ise "Bunlar, basiretleri delici ateş (şihâbun sâkib) gibidir. Bu varlığın büyük sırlarını düşünerek, güzelliğinin kühünü anlayıp önemser"¹⁰⁷ şeklinde nitelenmiştir. Ona göre dünya yatağı yer, tavanı gök, lambaları yıldızlar ve evler yükselen kolonları ile bakan gözlerin düşünmesi için nakış nakış süslenmiş büyük bir binadır. Bu güzel düşüncelere melekler, peygamberler ve halis âlimler ulaşabildiğini; insan ve cinlerden olan inatçı şeytanların bu güzelliklerden gafil olduklarını savunmuştur.¹⁰⁸

Modern dönemde âyetlerin anlamı ile ilgili söz söylen müfessirlerin olayı farklı biçimde analiz ettikleri görülmektedir. Modern bilimin ulaştığı bazı veriler temel alınarak yorumlar yapıldığı gibi, çoğunluk olayı olduğu gibi kabul edilmesini, bunun dışında farklı bir anlam arayışı gereksiz bir eylem olarak görülmüştür.

¹⁰³ Kuşeyrî, *Letâifu'l-işârât*, 3: 637.

¹⁰⁴ Hakîm el-Tirmizî, Muhammed b. Alî. *Nevâdiru'l-usûl fî ahâdis'i-Resûl*, thk. Abdurrahman Umeyra (b.y.: Dâru'l-Cîl, ts.), 3: 235.

¹⁰⁵ Şehabuddin Mahmud b. Abdillâh el-Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-'azîm ve's-seb'a'l-mesânî*, thk. Ali Abdulbari Atiye (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1415), 7: 297.

¹⁰⁶ Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, 23: 43.

¹⁰⁷ Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, 23: 44.

¹⁰⁸ Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, 23: 44.

Gökte meydana gelen bu olay ile ilgili olarak, modern dönemdeki ilerlemeler de dikkate alındığında, müfessirlerin işaret ettiği yönde astronomi biliminin ulaştığı herhangi bir verinin olup olmadığı hususunun açıklığa kavuşturulması gerekir. Bununla ilgili söz söyleyenlerin başında Ebu'l-Âlâ el-Mevdûdî (ö. 1976) gelir. O, şihâbı “parlak bir ateş şulesi” veya “karanlığı delip geçen bir alev” olarak tanımladıktan sonra şu ifadelerle yer verir: “Bu bir meteor olabilir de olmayabilir de. Çünkü bu ‘kozmetik ışın’ gibi herhangi bir ışın veya henüz keşfedilmemiş daha kuvvetli bir ışın türü olabilir. Her ne ise, eğer şeytanları kovalayan ‘parlak ateş şulesi’ni meteor olarak kabul edersek, sayısız denecek kadar çok miktarda, evrende bizim bulunduğumuz kürenin etrafında koruyucu bir duvar oluşturmaktadır.”¹⁰⁹ Burada kesin bir yargıya varılmadan, meteor ile şihâb arasında bir bağlantının olabileceği ihtimali üzerinde durulmuştur.

Âyetlerin işaret ettiği anlamı gayb problemi olarak gören Seyyid Kutub (ö. 1966), şeytanların göğe ulaşip orayı ifsat etme gücüne sahip olmadığını, hile ve tuzaklarının ancak yeryüzünde etkili olduğunu belirttikten sonra şu ifadelerle yer vermiştir: “O zaman şeytan nedir? Nasıl kulak hırsızlığı yapabilir? Neyi çalamaya çalışır? Tüm bunlar bilmediğimiz gayb bilgisidir. Âyetler dışında bu konu hakkında bilgi sahibi olmamız mümkün değil. (...) Biliyoruz ki şeytanlar göğe çıkamaz. Bu baş döndürücü güzellik muhafaza edilmiştir. Hiçbir kötülük, kirlilik oraya yükselemez. Şeytan orada tehlike yaratamaz. Unutmayalım ki müşahede ettiğimiz burç âlemi sabittir. Şeytanlar tırmanır, şihâblar düşer. Tüm bunlar bu eşsiz kâinat kitabının güzellikleridir.”¹¹⁰ Bu konuda söz söylemeyi zaid ve beyhude bir iş addeden Kutub, mü'minin sadece bu âyetlere icmalî iman etmesi tavsiyesinde bulunmuştur.

Muhammed Ebû Zehre da Seyyid Kutub gibi bu konuyu gayb problemi olarak görenlerdendir. Ona göre âyette geçen ifadeler “Allah gökleri şeytanlardan muhafaza etmiştir. Allah onları rahmetinden uzak, kovulmuş olarak bize vasıflandırmıştır. Onların kim olduğunu açıklamamış, hangi zamanda olduklarını bildirmemiş, bize verilen bilgiler ile yetiniyoruz. Rab-bimizin kitabına herhangi bir ilave yapmadan”¹¹¹ şeklinde anlaşılmalıdır. Böylece ilahî kitaba herhangi bir ilave yapılmasından kaçınılmasını salık vermiştir.

el-Cin sûresinde konu ile ilgili âyetlerin ifade ediliş tarzı Muhammed İzzet Derveze'nin (ö. 1984) dikkatinden kaçmamıştır. Ona göre cinlerin haberleri dinlemek için göğe çıkması, buna mukabil göğün şihâb ve bekçiler ile muhafaza edilmesi bilgisi cinlere atfediliyor. Bu bilgiler Kur'ân'ın inkâr etmediği cinlerin anlatımıdır.¹¹² Cinlerin varlığı, ahvali ve göğü dinlemelerinin mahiyeti Kur'ân'ın hakkında bilgi verdiği gaybi konulardır. Bunlar her ne kadar beş duyu organı ve kevnî kanunlar ile idrak edilmesi mümkün değilse de bunlara inanmak gerekir. Çünkü insan akli hala kâinatın pek çok sırlarını idrak etmeye kâfi değildir.

Bununla birlikte Derveze haklı olarak dönemin önemli toplumsal bir gerçekliğine işaret etmiştir. Ona göre burada asıl amaç muhatap Araplardır. Çünkü cahiliye dönemi Arap toplumu, cinlerin göğe yükselip oradan elde ettikleri çeşitli bilgileri kâhin, sihirbaz ve şairlere aktardığına inandıkları için, onlardan gelecek kötülüklerden korkar ve kendilerini onlara karşı muhafaza

¹⁰⁹ Ebu'l-A'lâ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân* (İstanbul: İnsan Yayınları, 1997), 2: 567.

¹¹⁰ Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, 4: 2133.

¹¹¹ Ebû Zehre, *Zehretu't-Tefâsîr*, 8: 4078.

¹¹² Muhammed İzzet Derveze, *Tefsîru'l-hadîs* (Kahire: Dâru İhyau'l-kitâbi'l-Arabî, 1383), 3: 11.

ederlerdi.¹¹³ Âyetlerde geçen ifadeler ile muhatap topluma cinlerin böyle bir güce sahip olmadığı bilgisi, onların olayı algıladıkları kavramlar ile ifade edilmiştir.

Bu konu Yaşar Düzenli tarafından haberde tedricilik bağlamında araştırılmıştır. Ona göre Kur'ân-ı Kerim'in haber kalıbıyla verdiği bilgiler söz sanatının temel özelliklerini barındırır. Buna göre âyetlerde haber mahiyetindeki bilgilerin bir kısmı muhatap tarafından bilinmezken, diğer bir kısmı ise muhatap tarafından bilinen bilgilerdir. Muhatabın bildiği bilgi Kur'ân-ı Kerim'in prensiplerine aykırı ise bunlar tereddütsüz değişim ve dönüşüme tabi tutulmuş, aykırı değilse bilinen malzeme üzerinden kendisine ait anlamlar inşa edilmiştir. Düzenli, tamda bu noktada konuya yaklaşmış, âyetlerde geçen cinlerin gayb bilgisini elde etmeye çalışması meselesinin muhatapın bildiği bilgiler üzerinden aktarıldığını ve bilgilerin bu kapsamda değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir.¹¹⁴

Meydana gelen olay özü itibarı ile Nasruddîn Ebû Saîd el-Beydâvî'nin de ifade ettiği gibi göklerin şeytanî tüm kötülüklerle karşı muhafaza edilmesidir. Bundan kasıt şeytanların oraya yükselememesi, oranın sakinlerine zarar verememesi, onların işlerine karışıp, orada neler olduğunu anlayacak imkânlarla sahip olmamasıdır.¹¹⁵ Elbette ki dikkatlerden kaçmaması gereken diğer bir husus da her dönemde ilahi vahyin şeytanların her türlü tuzaklarına karşı korunduğu gerçeğinin âyet tarafından ifade edilmesidir. Verilen mesaj, ilahî vahyin dış müdahalelere karşı tavizsiz bir şekilde korunduğudur.¹¹⁶ Nitekim Ebu'l-Fidâ İbn Kesîr'in (ö. 774/1373), âyetlerde ifade edilen göklerin korunmasındaki maksadın bizatihi Kur'ân-ı Kerim'in muhafaza edilmesi olduğunu söylemesi aynı gerçeğin ifadesidir.¹¹⁷ Davet sürecinde Hz. Peygamber'e yöneltilen eleştirilerden biri de bilgi kaynağının kâhinler olduğu yönündeydi. Cahiliye Arap toplumu kâhinlerin cinlerden bilgi alabildiğine ve bu yolla gelecek ile ilgili bilgi sahibi olabildiklerine inanıyorlardı. Kur'ân-ı Kerim'in, ilahi vahyin bilgi kaynağının her türlü müdahaleye karşı korunduğunu ısrarla söylemesi muhatap toplumun bu konudaki algısını değiştirmeye yönelik olduğu açıktır.

SONUÇ

İlk dönemde göğün şihâblar ile muhafaza edilmesi fizikî bir olgu olarak anlaşılmalı ve bu doğrultuda çeşitli çıkarımlar yapılmıştır. Gerek Hz. Peygamber gerekse de sahabeye dayandırılan

¹¹³ Derveze, *Tefsîru'l-hadis*, 3: 14.

¹¹⁴ Yaşar Düzenli, "Haberlerde Tedricilik ve Cinlerin Kulak Hırsızlığı Meselesi", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22 (2010), 151.

¹¹⁵ Beydâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, 3: 208.

¹¹⁶ Mâverdî, *en-Nüketu ve'l-'uyûn*, 3: 102; 6: 112; İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr*, 2: 527; Muhammed Seyyid Tantâvî, *et-Tefsîru'l-vesîl lil Kur'âni'l-Kerîm*, 12: 71.

¹¹⁷ İsmail b. Ömer b. Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*, thk. Sami b. Muhammed Selame (b.y.: Daru Tayyibe li'n-neşri ve'l-Tavzi', 1999), 8: 240. Konu ile ilgili olarak İbn Âşûr'a göre "hafiznâ min külli şeytani'r-racîm" ifadesinde vahyin ilave ve noksanlıklardan korunduğuna işaret vardır. Bu âyet, hemen öncesinde geçen "وَإِنَّ لَهُ لَحَافِظُونَ" (el-Hicr 15/9) âyetiyle yakından ilgilidir. Zira Mekkeli inkârcılar, Hz. Muhammed'i dışarıdan hac ibadeti için gelen yabancılara kâhin olarak tanıttıkları biliniyor. Bk. İbn 'Âşûr, *et-Tahriru'l-vecîz*, 11: 30.

rivayetlerde bu durumu açık bir şekilde görebilmek mümkündür. Buna göre şihâb göğün hareketli ateş topları ile muhafaza edilmesinden başka bir şey değildir. Bazı yorumlarda ise yıldız kayması şihâb olarak izah edilmiştir. Özellikle ilk dönemden sonra yapılan yorumlara bakıldığında olayın daha geniş biçimde ele alındığı, gayb âlemini ilgilendiren çeşitli konular hakkında ayrıntı sayılabilecek konularda malumatlar verildiği görülmektedir. Dikkatleri çeken husus verilen bu bilgilerin ilk dönemden daha ayrıntılı olmasıdır.

Diğer konularda olduğu gibi işârî te'vil geleneği bu konuya da farklı bir bakış açısı ile yaklaşmıştır. İlahi bilginin muhafazasına matuf dış âlemde görülen bu hareketli ateş parçaları işârî yorumcular tarafından insanın iç dünyasında şeytana karşı verdiği mücadeleyi simgeleyecek kavramlar ile ifade edilmiştir. Onlara göre şihâblar şeytanın vesveselerini yakan manevi bilgi ateşidir. Bununla insan manevi dünyasında kendisini sarmalayan her türlü kötü düşünceyi savuşturur.

Şihâblar, Hz. Peygamber'e inen ilahi vahyin kötü güçlerin eline geçmesini önlemek için oluşturulmuş bir muhafaza mekanizması olarak telaki edilmesi nedeniyle, nübüvvet mucizesi olarak kabul edilmiştir. Buna göre şihâbların ilk defa risâlet ile birlikte ortaya çıktığı iddia edilmiştir. Ancak bazı bilginlerin bu konu ile ilgili cahiliye dönemine ait çeşitli şiir örneklerini delil olarak göstermeleri nedeniyle olayın başlangıç zamanı risâlet öncesine dayandığı belgelenmiştir. Olayın zamanlamasını ister risâlet öncesine isterse de sonrasına dayandıran görüşler olsun, hepsinin birleştiği nokta vahyin nüzul sürecinde, gökteki hareketliliğin diğer dönemlere nazaran daha belirgin bir şekilde arttığıdır. Aynı zamanda kâhinlerin bilgi kaynağı olan şeytanların gökten haber getirememesi, o dönemde Arap toplumunda yaygın olan kâhinlik mesleğinin ortadan kalkmasının bir gerekçesi olarak kabul edilmiştir. Şihâbların atılması neticesinde kâhinliğin ortadan kalkması, Hz. Peygamber'in mucizesi olarak kabul edilmiştir.

Tefsir geleneğinde şihâblar şeytanlara atılan yıldızlar olarak kabul edilmiştir. Ancak modern dönemde bu olaya farklı bir yaklaşım tarzı olduğu müşahede edilmiştir. Öne çıkan fikir âyetlerde anlatılan bu olayın gayb âlemini ilgilendiren bir husus olduğudur. Onun için müfessirlerin konu ile ilgili söyledikleri şeylerin tahminin ötesine geçemediği vurgulanmıştır. Âyetlerde ifade edilenlere herhangi bir ilave yapılmadan olduğu gibi kabul edilmesi fikri öne çıkmıştır.

Son dönemde ortaya atılan görüşlerden birisi de muhatap toplumun bilgi düzeyi ve gayb âlemini algılama seviyesidir. Buna göre âyetler dış âlemde var olan herhangi bir engellemeden söz etmemektedir. Âyetlere konu olan bu bilgiler muhatap Arap toplumunun ilahi vahyi algılama düşüncesinden başka bir şey değildir. Dolayısıyla âyetler, onların kavramlarını kullanarak, sahip oldukları bilginin hatalı olduğunu, vahye müdahalenin söz konusu olmadığını bildirmiştir.

Allah vahiy bilgisini her türlü kötü güçlere karşı muhafaza etmiştir. Evrenin düzeni ile ilgili olan bu bilgiler müdahaleye kapalı bir şekilde aktarılır. Buna rağmen Şeytanların bu bilgilere çeşitli yöntemler ile ulaşmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. İlahi bilgiyi adeta kaş ile göz arasında kapmaya yönelik bu saldırılar şihâplar ile engellenir. Esasında bu meramda cereyan eden hadiseler gayb âlemini ilgilendiren bilgiler olduğu için, âyetler ve bu âyetleri açıklayan sahih rivayetlerin beyan ettikleri hususlar dışında farklı bir bilgiye veya sonuca ulaşılması olası görünmemektedir. İnsanoğlunun bilimsel yöntemler ile bunu kanıtlayabilecek veya farklı bir sonuca götürebilecek bir seviyeye ulaşip ulaşamayacağı hususu zihinleri kurcalayabilir. Ancak bu

1270 | Hekim Tay. Âyetlerde Gayb Bilgisinin Şihâblar ile Muhafazası Meselesi

düşük bir ihtimal olarak görünmektedir. Zira metafiziğin fizik kanunlarıyla ihata edilmesi beklenen bir durum değildir. O halde ilahî vahyin dış müdahalelere karşı şihâblarla muhafaza edilmesi, Kur'ân'-ı Kerim'in haber verdiği gayb bilgisi olması hasebiyle bir inanç meselesi olarak telakki edilmesi gerekir. *V'allâhu a'lem.*

KAYNAKÇA

- Abdübâkî, Muhammed Fuâd. *el-Mu'cemu'l-muhfehres li elfâz'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Kahire: Dâru'l-Hadis, 1364.
- Âlûsî, Şehabuddin Mahmud b. Abdillâh. *Rûhu'l-me'ânî fi tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-seb'a'l-mesânî*, thk. Ali Abdulbari Atiye. 15 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1415.
- Askalânî, Ahmed b. Ali. *Fethu'l-bârî şerhu Sahîh Buhârî*. Beyrut: Dâru'l-Marife, 1329.
- Aydın, Hayati, "Dini Kaynaklar ve Kültür Bağlamında Cinleri Anlamak". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 21/3 (Aralık 2017): 1623-1670.
- Bağdâdî, Ebu'l-Bekâ Abdullah el-Ukberî. *el-Lübbâb fi İleli'l-binai ve'l-râb*. 2 Cilt. Şam: Dâru'l-Fikr, 1995.
- Beydâvî, Nâsiruddin Abdullah b. Ömer. *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*. thk. Muhammed Abdurrahman Maraşlı. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyau't-Turasi'l-Arabî, 1418.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail. *Sahîh Buhârî*. Şam: Dâr İbn Kesîr, 2002.
- Bursavî, İsmail Hakki. *Rûhu'l-beyân*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikir, ts.
- Cevad Ali. *el-Mufasssal fi târihi'l-Arab kable'l-İslâm*. 20 Cilt. b.y.: Dâru's-Sâkî, ts.
- Derveze, Muhammed İzzet. *Tefsîru'l-hadis*. 10 Cilt. Kahire: Dâru İhyau'l-kitâbi'l-Arabî, 1383.
- Düzenli, Yaşar. "Haberlerde Tedricilik ve Cinlerin Kulak Hırsızlığı Meselesi". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22 (2010):125-154.
- Ebü Zehre, Muhammed b. Ahmed b. Mustafa. *Zehretu't-tefâsîr*. 10 Cilt. b.y.: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, ts.
- Endelüsî, İbn Atiyye. *el-Muhareru'l-vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*. thk. Abdusselam Abdüşşafi Muhammed. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1422.
- Ebü Ubeyde, Ma'mer b. El-Müsennâ. *Mecâzu'l-Kur'ân*. thk. M.Fuat Sezgin. 2 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hânîcî, 1381.
- Ferrâ, Ebü Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd. *Me'âni'l Kur'ân*, thk. Ahmed Yusuf el-Necati vd. 3 Cilt. Mısır: Dâru'l-Misriyye li't-Te'lif ve't-Tercüme, ts.
- Hakîm el-Tirmizî, Muhammed b. Alî. *Nevâdiri'l-usûl fi ahâdis'i-Resûl*. thk. Abdurrahman Umeyra. 4 Cilt. b.y.: Dâru'l-Cil, ts.
- İbn Âşur, Mahmûd et-Tahir. *et-Tahriru'l-vecîz*. 30 Cilt. Tunus: Dâru't-Tûnusiyye li'n-Neşr, 1984.
- İbn Hanbel, Ebü Abdillâh Ahmed. *Müsned el-İmâm Ahmed b. Hanbel*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- İbn Hibbân, Ebü Hâtîm Muhammed. *el-İhsân fi takrîb Sahîh ibn Hibbân*. 16 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1988.
- Muhammed Mahmud el-Hicâzî, *Tefsîru'l-vâdih*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Celîli'l-Cedîd, 1413.
- İbn Kuteybe, Abdillâh b. Müslim. *Garîbu'l-Kur'ân*, thk. Said el-Lihâm.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *Süneni ibn Mâce*. 2 Cilt. b.y.: Dâru ihtau'l-Kutubi'l-Arabiyye, ts.
- İbn Mâlik et-Tâî, Ebü Abdillâh Cemaleddin. *Elfiye İbn Mâlik*. b.y.: Dâru Teavun, ts.
- İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Daru Sadr, 1414.
- İbn Kesîr, İsmail b. Ömer. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. thk. Sami b. Muhammed Selame. 8 Cilt. b.y.: Daru Tayyibe li'n-neşri ve'l-Tavzi', 1999.
- İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec. *Zâdu'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr*. thk. Abdurrezak Mehdi. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1422.
- İsfahânî, Hüseyin b. Muhammed. *el-Müfredât fi garîbu'l-Kur'ân*. thk. Safvan Adnan ed-Dâvudî. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1412.
- Kuşeyrî, Abdulkarim. *Letâifu'l-işârât*. thk. İbrahim el-Besyûnî. 3 Cilt. b.y.: Heyeti'l-Misriyyeti'l-Amme lil Kitâb, ts.

- Makdisî, el- Muttahar b. Tâhir. *el-Bed' ve't-târîh*. 6 Cilt. b.y.: Mektebetu Sikâfetu'd-Diniyye ts.
- Maturîdî, Ebû Mansûr. *Tefsîri'l-Mâturîdî (Te'vilâtu Ehli's-Sünnet)*. thk. Mecdî Baslum. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2005.
- Mâverdî, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed. *en-Nüketu ve'l-'uyûn*. thk. Seyyid ibn Abdilmaksur b. Abdirrahman. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.
- Merâğî, Muhammed b. Mustafa. *Tefsîru'l-Merâğî*. 30 Cilt. Mısır: Mektebetu Mustafa el-Bâbî, 1946.
- Müslim b. Haccâc, el-Kuşeyrî. *Sahîhu Müslim*. b.y.: ts.
- Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ. *Tefhîmu'l-Kur'ân*. 7 Cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, 1997.
- Nahvî, Ebû Bekr Muhammed. *el-Usûl fî nahiv*. thk. Abdulhüseyn Fetlî. 3 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, ts.
- Nesîfî, Ebu'l-Berekât Abdurrahma. *Medâriku't-tenzil ve hakâiku't-te'vil*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1998.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddin Yahya b. Şerif. *el-Minhâc şerhu Sahîh Müslim b. Haccâc*. 18 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâu't-Turâsi'l-Arabî, 1392.
- Râzî, Fahrüddîn. *Mefâtihu'l-gayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâu't-Turâsi'l-Arabî, 1420.
- Sa'lebî, Ebû İshak Ahmed. *el-Keşfu ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Kur'ân*. thk. Ebû Muhammed b. 'Âşûr. 10 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâu't-Turâsi'l-Arabî, 2002.
- Se'âlebî, Abdurrahman b. Muhammed b. Mahluf. *el-Cevâhirü'l-hisân fî tefsîri'l-Kur'ân*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâu Turâsi'l-Arabî, 1418.
- Semerkindî, Ebu'l-Leys. *Bahru'l-'ulûm*. 3 Cilt. b.y.: ts.
- Sem'ânî, Ebu'l-Muzaffer Mensur b. Muhammed. *Tefsîru'l-Kur'ân*. 6 Cilt. Riyad: Dâru'l-Vatan, 1998.
- Semîn el-Halebî. *ed-Durru'l-mensûr fî 'ulumi'l-kitâbi'l-meknûn*. thk. Ahmed Mahmud el-Harat, 11 Cilt. Şam: Dâru'l-Kalem, ts.
- Seyyid Kutub. *Fî zilâli'l-Kur'ân*. 6 Cilt. Kahire: Dâru's-Şark, 1412.
- Sibeveyhî, Ebû Bîşr Amr b. Osman. *el-Kitâb*, Mektebetu'l-Hâneçî. 4 Cilt. Kahire: y.y., 1988.
- Sicistânî, Ebû Bekr Muhammed b. Üzeyir. *Gâribu'l-Kur'ân*. Suriye: Dâru'l-Kuteybe, 1995.
- Suyûtî, Ebu'l-Fazl Celâluddîn. *ed-Durru'l-mensûr*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Şa'râvî, Muhammed Mütevellî. *Tefsîru's-Şa'râvî*. 19 Cilt. b.y.: Mutabî' Ahbaru'l-Yevm. ts.
- Şâmî, Muhammed b. Yusuf. *Sübülül'-hüdâ ve'r-reşâd fî sîretu hayri'l-'ibâd*. 12 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1993.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali. *Fethu'l-kadîr*, Dâru İbn Kesîr. 6 Cilt. Beyrut: y.y., 1414.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir. *Câmiul beyân fî te'vili'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. 24 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2000.
- Tantâvî, Muhammed Seyyid. *et-Tefsîru'l-vesît lil Kur'âni'l-Kerîm*. 15 Cilt. Kahire: Dâru'l-Nahde, 1997.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre. *Süneni't-Tirmizî*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ġarbi'l-İslâmî, 1998.
- Zeccâc, Ebû İshak İbrahim b. es- Sırrî. *Meani'l-Kur'ân ve i'râbuhu*. thk. Abdulcelil Abduh Şelbî. 5 Cilt. Beyrut: Alemu'l-Kutub, 1998.
- Zemahşerî, Ebu'l Kasım Mahmud b. Ömer. *el-Keşşâf'an hakâiki gavâmidî't-tenzil*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-Arabiyye, 1407.